

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Logistično inženirstvo
Modul: Vojaška zgodovina

TURŠKI VPADI V SLOVENSKE DEŽELE

Mentor: mag. Zvezdan Marković
Lektorica: Mari Pirnat

Kandidat: Jure Grčar

Ljubljana, april 2016

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju mag. Zvezdanu Markoviću za vso podano literaturo, nasvete in pomoč pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi lektorici Mari Pirnat, ki je mojo diplomsko nalogo jezikovno in slovnično pregledala.

IZJAVA

»Študent Jure Grčar izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom mag. Zvezdana Markovića.«

»Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.«

Dne: 15. 4. 2016

Podpis: _____

POVZETEK

V diplomski nalogi sem se osredotočil na obdobje zgodovine turških vpadov v slovenske dežele.

Opisal sem, kakšne vojake so imeli Turki, različno zaščito in obrambno opremo, orožja vojakov, organizacijo skavtov in poznavanje nevarnih poti sovražnikovih dežel. Turki so opazili, da slovenske dežele nimajo dovolj močne obrambe in zato so pogosto napadali, ropali, požigali, ubijali, zaslužnjevali, ter jih spreobračali v svoje vojake.

Slovenske dežele so zaradi turških napadov zelo trpele, zato so kmetje sami začeli postavljati tabore, prej pa so morali pridobiti dovoljenje od kneza.

Največkrat so postavljali tabore okoli cerkvenih stavb, na hribih pa so imeli opozorilne tabore za kresove in z zvonci. Kmetje so imeli straže, s katerimi so opozarjali ljudi, da so se lahko pravočasno umaknili v tabore, na varno pred sovražnikom.

Bitka pri Sisku je bila eden največjih turških kopenskih porazov. V bitki so bile turške sile poražene v spopadu proti krščanskim četam in med Turki je bil tudi poveljnik Hasan Paša Predojević. Veliko Turkov je umrlo vključno s poveljnikom, nekateri so zbežali ali pa so bili ujeti.

KLJUČNE BESEDE

- Turški vpadi,
- turška vojska,
- orožje vojakov,
- obramba Slovencev,
- Bitka pri Sisku.

ABSTRACT

In this thesis I have focused on the period of history of Turkish invasions on Slovenian lands.

I described what the soldiers had Turks, different protection and defense equipment, weapons soldiers, scouts organization and knowledge of the dangerous path of enemy countries. Turks have noticed that Slovenian lands do not have a strong defense and therefore, are often attacked, plundered, burned, killed, enslaved, and they turned to their soldiers.

Slovenian lands because of the Turkish attacks suffered greatly, so the farmers themselves began to ask the camp, but they had to obtain permission from the prince.

Most farmers have erected camps around the church buildings on the hills they had warning camps for bonfires and bells. Farmers had guards with whom they have warned people that they can withdraw in time in the camps, safe from the enemy.

Battle of Sisak was the biggest defeat of the Turks, then the Turkish army lost against the Christian troops and the Turks was the commander of Hasan Paša Predojević, many Turks were killed including heads, and some had fled or were captured.

KEYWORDS

- Turkish invasions,
- Turkish army,
- Weapons soldiers,
- Slovenians defence,
- Battle of Sisak.

KAZALO

1	UVOD	1
1.1	Predstavitev problema.....	1
1.2	Cilji naloge	1
1.3	Metode dela	1
2	ZGODOVINA TURŠKIH VPADOV NA SLOVENSKE DEŽELE.....	2
2.1	Prvo obdobje 1408–1426	2
2.2	Drugo obdobje: 1469–1483.....	3
2.3	Tretje obdobje: 1491–1520	7
2.4	Četrto obdobje: 1521–1540.....	8
2.5	Peto obdobje: 1545–1559	11
3	OROŽJE TURŠKE VOJSKE	13
3.1	Bojni kljun.....	13
3.2	Buzdovan	14
3.3	Handžar	15
3.4	Kopja.....	15
3.5	Lok.....	15
3.6	Sablja.....	16
3.7	Zaščitna oprema	16
4	TURŠKI VOJAKI	16
4.1	Akindžija	16
4.2	Janičar	18
4.3	Spahija.....	21
4.4	Martolozci	22
4.5	Turška vohunska služba.....	23
4.6	Turške vpadne poti.....	23
5	OBRAMBA V SLOVENSКИH DEŽELAH	25
5.1	Arhitektura protiturške zidave	27
5.2	Izvor in pomen kmečkih utrd – Taborov Na Slovenskem	31
5.3	Arhitektura kmečkih utrd.....	34
5.4	Tabor nad Cerovim pri Grosuplju	39
5.5	Podpeč, utrjena Jama	40
5.6	Železna Kapla	41
5.7	Turške Šance.....	41
6	POSLEDICE TURŠKIH VPADOV	43
7	BITKA PRI SISKU	43
7.1	Priprave na vojno	44
7.2	Napetost pred bitko	45
7.3	Spopad turške in krščanske vojske	45
7.4	Popoln zlom Turkov	46
7.5	Zmaga krščanskega sveta	46

7.6	Kranjci zaslužni za zmago nad Turki	47
8	SKLEP	48
	LITERATURA IN VIRI	49

KAZALO SLIK

Slika 1:	Turško prodiranje na Slovensko ozemlje	13
Slika 2:	Bojni kljun	14
Slika 3:	Buzdovan	15
Slika 4:	Turški nož	15
Slika 5:	Akindžija	18
Slika 6:	Janičar	20
Slika 7:	Orožje Janičarjev	20
Slika 8:	Spahija	21
Slika 9:	Martoloz	22
Slika 10:	Protiturški tabori na Slovenskem	26
Slika 11:	Obramba Slovencev proti Turkom	27
Slika 12:	Dvor Otočec	30
Slika 13:	Turška pot in signalne postaje na Slovenskem	34
Slika 14:	Protiturški tabor Cerknica	36
Slika 15:	Ostanki turških okopov	41
Slika 16:	Grad Sisak	43
Slika 17:	Obleka Hasana Paše Predojevića	48

POJMOVNIK

Ban : Najvišji upravni uslužbenec kraljevine in vrhovni vojaški poveljnik.

Seženj: Stara enota za dolžino. En seženj je enak 1,896 metra.

Šance: Obrambni nasip, okop, pregrade, dolinske zapore.

Uskoki: Naziv skupine ljudi, ki so se med 15. In 17. stoletjem umaknili iz svojih domovanj zaradi predorov Turkov.

Stanovi: zasedanje generalnih komisarjev.

Busigan: Hasanov bakren, pozlačen in položčen suknjič.

Šajka: ladja za prevoz stvari.

Prelat: višji duhovnik.

Bastije: obrambni stolpci ali zidovi.

1 UVOD

V diplomski nalogi imamo namen opisati in raziskovali turške vojake, njihove vpadne poti, ter predstaviti njihovo orožje. Opisali bomo tudi gradove in tabore na Slovenskem, ki so služili zaščiti proti Turkom. Raziskovali bomo v katerih letih so potekali turški vpadi na današnje slovenske meje in v dežele, ter opisovali boleč poraz Turkov pri Sisku na Hrvaškem.

1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA

Turški vpadi so bili za slovenske kmete neznosni, ker niso imeli dovolj dobrih sredstev za obrambo, obenem pa so morali še čakati na odobritev privoljenja njihovega kneza, da so lahko postavili svoje tabore.

Zaščita prebivalcev na Slovenskem je bila zelo slaba, ker še niso imeli dovolj dobre opreme in orožja za protinapad na sovražnika. Če bi imeli kakovostno obrambo proti Turkom, potem bi Turki manj uničevali, ugrabljali in ubijali ljudi.

1.2 CILJI NALOGE

Cilj in namen diplomske naloge je, da na enem mestu predstavim turške vpade na slovensko ozemlje in veliki poraz Turkov v bitki pri Sisku, predstavim turške vojake, njihovo opremo in napadalno taktiko ter obrambo Slovencev, zgodovino Turkov na naši meji in po katerih smereh so vpadali na slovensko ozemlje.

1.3 METODE DELA

- metoda deskripcije ali opisa teme in posameznih pojmov v diplomski nalogi;
- metoda kompilacije, uporabljali bomo izpise, navedbe in citate drugih avtorjev;
- statistična metoda, predvidevamo, da bomo zbirali podatke in jih tudi ustrezno obdelali;
- deduktivna metoda, saj bomo tematiko zajeli od splošne predstavitve značilnosti obdobja do predstavitve posameznih turških vpadov.

2 ZGODOVINA TURŠKIH VPADOV NA SLOVENSKE DEŽELE

Leta 1396 je bila bitka pri Nikopolju, v kateri Turki premagajo krščansko vojsko in tega leta zasedejo Bolgarijo. Glede Ptuja pa je potrebno biti previden, saj se predvideva naj bi Turki po porazu ogrske vojske in križarjev prodri na Dravsko polje, požgali Ptuj, plenili po okolici in odpeljali v sužnost blizu 16.000 ljudi.

Nekateri dvomijo o resničnosti tega napada zaradi daljave, ki bi jo morali premeriti turški napadalci, in na jesenski letni čas, ki je bil neugoden za vojskovanje. Nikejo je sultan Orhan I. zasedel leta 1331 in jo je preimenoval v Iznik, ki je mesto v Turčiji.

V Slovenijo so Turki začeli pogosto vpadati v 15. stoletju, v 16. stoletju so napadi že šibkejši, do 1593 pa so skorajda prenehali, ker so Turki doživeli hud poraz pri Sisku. Slovenske dežele so zaradi turških vpadov zelo trpele v 15. in 16. stoletju, ter je bila vkrizi.

Turški vpadi so se končali v 17. stoletju, ko so sklenili dvajsetletno premirje leta 1606 v Žitavi (Zsitvatorok) zdaj se imenuje Radvaň nad Dunajom na Slovaškem, to je zraven meje Madžarske pri reki Donavi.

2.1 PRVO OBDOBJE 1408–1426

1408 Turki pridejo prvič v Slovenijo, in sicer v okolico Metlike. Bosenski fevdalec Hranić se je povezal s Turki in omogočil prehod preko svojega ozemlja.

1411 Turki pridejo ponovno do Metlike.

1415 Ljubljančani prvič vidijo Turke pred svojim obzidjem. Bosenski velikaš Hrvoje Vukčić je marca udaril z veliko vojsko, sestavljeno iz samih Turkov, prek Dalmacije in Hrvaške na Ogrsko ter prodrl v bližino Blatnega jezera na Madžarskem. Ena četa, ki se je ločila od te vojske, je prišla na Kranjsko do Ljubljane. Šlo je za maščevanje Vukčića ogrskim velikašem.

1426–1469 V tem obdobju ni bilo turških vpadov na slovensko ozemlje. Sultana Murat II. in Mehmed II. sta usmerila svojo pozornost na Balkan v osvojitve Carigrada – Istanbul (1453), Srbije (1459) in Bosne (1463). Ovirali so jih Madžari na severu, Benečani na jugu in albanski fevdalec Skenderbeg, ki je v Albaniji zadrževal glavnino turških vojaških sil. Vzrok za tedanjo odsotnost Turkov v naših krajih gre iskati tudi v politiki celjskih grofov do Turkov. Predvsem Ulrik II. je bil v zelo dobrih odnosih s turško državo (Simoniti, 1990, str. 204).

2.2 DRUGO OBDOBJE: 1469–1483

V tem obdobju so imeli Turki namen deželo povsem izčrpati in jo potem osvojiti. To je bil čas najobsežnejših, najštevilčnejših in po posledicah najtežjih vpadov na slovensko ozemlje. Pri vpadih so sodelovale velike sile turških konjenikov, saj so morali preiti hrvaško ozemlje.

Poleg redne bosenske vojske so sodelovali predvsem akindžije, ki so s svojimi vpadi in pustošenji v sovražne dežele pripravljala turška osvajanja. Nekateri vpadi so bili kratkotrajni. Včasih so plenili v kratkih sunkih skozi posamezne okoliše, včasih pa so ob istem pohodu obiskali vse tri glavne slovenske dežele: Kranjsko, Koroško in Štajersko. Najbolj je trpela Kranjska.

1456 umre zadnji celjski grof Ulrik II.

1457– 1460 boj za celjsko dediščino.

1469 Malo pred kresom je prišlo okoli 10.000 Turkov pred Metliko. Po Kranjski so ropali 14 dni. Turška vojska se je za teden dni utaborila pred Metliko, opustošila vso okolico in mesto popolnoma razdejala, nato pa se je razdelila na tri dele. En del je ščitil prehod pri Vinici in Petrinji, druga četa je udarila proti Kočevju, ki ga je skupaj z okoliškimi vasmi požgala, nato pa je vdrla v Ribniško dolino in naprej vse do Iga.

Poročila pravijo, da so Turki vdrli vse do Ljubljane in uničili okolico, samega mesta pa se niso mogli polastiti. Nekatero turške čete so prišle celo do Podgrada v Istri, nedaleč od Trsta. Tretja četa je šla mimo Žužemberka proti Kostanjevici in se utaborila pri Šentjerneju ter plenila po okolici. Turki so požgali in oplenili vse kraje, ki so jih dosegli, odpeljali so mnogo živine, ljudi pa so pobili ali pa jih odpeljali v suženjstvo.

Proti koncu leta so Turki ponovno vdrl na Kranjsko. Pri Krškem so se razkropili po okolici in s požigi uničevali vasi vse do celjskega področja.

1471 Tega leta so se Turki cele tri mesece mudili na Kranjskem, ne da bi se jim kdo upal postaviti po robu. Bosenski paša Ishak-Beg je spomladi s 15.000 konjeniki vdrl na Kranjsko tako nenadoma, da ga nikjer ni čakala nobena ovira. Pograbil je plen in se z 20.000 ujetniki vrnil v Bosno. Kmalu se je vrnil z 10.000 vojaki po isti poti. Tudi tokrat je naropal ogromen plen, 2. junija pa se je znova pojavil s 15.000 konjeniki v okolici Vinice pri Kolpi.

Vojska se je utaborila pri Raščici in od tod so se akindžije razkropili na vse strani in ropali. Vojska je nato krenila proti Ljubljani. Pred Ljubljano jo je Ishak-Beg razdelil na tri dele. En del je krenil ob Savi navzgor proti Kranju, spotoma opustošil Škofjo Loko

in porušil samostan Velesovo. Druga četa je divjala mimo Kamnika in Mekinj, kjer so razdejali samostan ter vpadli po Savinjski dolini proti Celju. Tretja četa pa je razsajala po Dolenjski okoli Stične vse do Mehovega, en oddelek pa je udaril na Šentjernejsko polje. Požgali so samostan Pleterje, se mimo Mehovega vrnili proti Metliki in 13. junija zapustili Kranjsko.

V začetku novembra so Turki divjali po Istri in Krasu. En korpus se je približal Sežani, kjer se je večja skupina ločila, vdrla v Vipavsko dolino in jo pustošila. Z lahkoto so prodrli do Gorice, kjer so razdejali trg v podnožju gradu. Po divjanju so s seboj odpeljali 500 prebivalcev.

Glavnina skupine je šla nato s Krasa proti Istri. Dosegli so Trst in po vsem Tržaškem naredili ogromno škode, ter odvedli mnogo ljudi in živine. Tržačani so s 350 vojaki napadli njihov tabor in jih nekaj pobili, a so imeli tudi sami ogromne izgube. Turki so prišli vse do Tržiča in Soče, svoje čete pa so poslali tudi do Kopra.

1472 Julija je vpadlo okoli 12.000 Turkov na Štajersko. Oropali in požgali so ozemlje med Mariborom in Ptujem ter v suženjstvo odpeljali okoli 2.000 ljudi.

Septembra se je pri Tržiču ob Soči pojavilo več kot 20.000 Turkov, še isti večer so vdrli v Furlanijo z več kot 12.000 vojaki. Drugi so ostali v taborišču pri Tržiču od koder so oropali okolico Gorice. Preden se je zbrala beneška vojska, so se Turki z ujetniki že vrnili. Novembra so vdrli v Istro in do temeljev požgali in oropali deželo, nato pa prodrli do Gorice.

1473 Jeseni tega leta je turški vpad prvič zajel vse tri dežele: Kranjsko, Koroško in Štajersko. Njihov cilj je bil čim prej priti na Koroško. V soteski reke Bele so jih kmetje zasuli s skalami, a jih to ni odvrnilo od nadaljnjega prodiranja.

Ena četa je odšla v dolino Podjune do Dobrne vasi in Pliberka, druga skupina pa je divjala po dolini Roža in se nato razkropila v več manjših oddelkov ter napadla druge koroške kraje. Ta del Turkov se je vračal iz Koroške prek Kranjske. Večji del Turkov se je napotil proti Slovenj Gradcu.

Slovenjegraški oskrbnik Egidij Schultheintzinger je s sto možmi napadel turški tabor v bližini mesta, a so njegovo četo razbili. Turška vojska se je nemoteno vrnila domov s plenom (več tisoč ujetniki in nagrabljeno živino) preko Štajerske.

1474 Tega leta so se Turki zbrali v večjem številu v Bosni, zato je cesar Friderik III: ukazal Štajerski, Koroški in Kranjski, naj zavarujejo poti. Turške čete so se približale Furlaniji, a so naredile razmeroma malo škode. Prišli so v Čedad in odpeljali nekaj ujetnikov. Bili so tudi na Kranjskem in Štajerskem, kjer so pustošili okoli Ptuja.

1475 Spomladi so se Turki pojavili na Kranjskem in 25. aprila na Muljavi presenetili množico, ki se je udeležila Markove procesije. Avgusta so napadli Štajersko in prvič ropali po Dravskem polju od Ptuja do Limbuša pri Mariboru. Nasproti sta jim prišli štajerska in koroška četa, a so se Turki umaknili proti Brežicam. Na pomoč je prišla tudi kranjska četa pod poveljstvom Ludvika Kozjakarja. Pri Bizeljskem ob Sotli so se spopadli s številčno močnejšimi Turki, od 450 jih je padlo ali bilo odpeljanih v sužnost okrog 100.

Jeseni so bili Turki znova na Kranjskem, vpadli so s 4.500 možmi. V manjših skupinah so ropali več kot mesec dni.

1476 Tega leta so Turki napravili po slovenskih deželah grozno razdejanje, saj so cele štiri mesece ropali po naših krajih. Julija je pridvelo več konjenikov skozi Hrvaško ob Savi do Krke pri Brežicah. Nadaljevali so pot ob Krki in se utaborili pred utrjeno kartuzijo v Pleterjah. Čez Bloke so vdiral proti Cerknici ter preko Krasa v Vipavsko dolino in bližino Gorice.

Opustošili so Vipavsko dolino ter se čez Črni vrh napotili proti Škofji Loki. Manjša četa je pridrla celo do Ljubljane. Ko so opravili s svojim divjanjem, so se združili s preostalo vojsko in udarili čez Kras na Lož, ki so ga zavzeli, ter vse prebivalstvo ujeli in odpeljali, trg pa požgali, nato so se vrnili v Bosno.

1477 V tem letu se zgodi eden izmed največjih in najtežjih turških vpadov prek Krasa v Furlanijo, z namenom, da prizadenejo Benečane.

Konec oktobra so Turki vpadli pri Metliki na Kranjsko in se napotili proti Ljubljani. 10.000 akindžij se je usmerilo čez Kras, mimo Vipave in Soče in se pri Solkanu utaborilo. Od tod so se razkropili na vse strani. Nekateri so dosegli Trbiž, glavnina pa je pritisnila na zahod, kjer so se razlili kakor povodenj po ravnini do Tilmenta.

Vse, kar so dosegli, so požgali, zagorelo je okoli 100 vasi. Turki so drveli dalje, prekoračili Tilment in požgali vse vasi do Piave. Novembra, ko so Benečani zbrali svojo vojsko, so se Turki umaknili proti Bosni.

1478 Spomladi so se Turki zbrali za nov pohod. Marca so vdrl v Istro in jo dodobra oplenili. Del turških čet je krenil proti Trstu, kjer so se razdelili na dva dela. Okoli 9.000 se jih je usmerilo proti Tržiču in Soči, ki pa je niso mogli prebresti. Ropali so okoli Tržiča in Gorice. Vzrok za napad naj bi bilo pomanjkanje hrane v Bosni. Napad se jim je ponesrečil, saj so se morali že aprila vrniti v Bosno. Julija so Turki znova vdrl v Furlanijo s 30.000 možmi.

Prišli so že čez Sočo, a so se obrnili zaradi dobro pripravljene beneške vojske. Prodirali so po Soči navzgor do Kobarida, Bovca in Loga. Odpor domačinov jih ni

zadržal, kakor tudi ne prehodno hribovito področje. Uspelo jim je priti na Koroško. Istočasno je nekaj oddelkov ropalo po Kranjski do Ljubljane, več tisoč konjenikov pa je prodrlo v Vipavsko dolino.

Na Koroško so vdrl v času, ko je tam divjal kmečki upor. Na Koroškem in Štajerskem je tlel kmečki uporniški duh že nekaj časa, zahtevali so namreč učinkovitejšo obrambo pred Turki. Preden je prišlo do obračuna med uporniki in fevdalci, so Turki 26. julija vdrl prek Predila na Koroško.

Pri Kokovem ob Ziljici je pričakalo Turke približno 3.000 mož pod vodstvom kmeta Matjaža. Ko so kmetje izvedeli, da se bliža nekaj deset tisoč turških napadalcev, jih je zajel preplah. 2.600 jih je pobegnilo. Majhna četa preostalih 600 neizurjenih mož je pri Kokovem branila vstop v deželo. Kljub dobremu obrambnemu položaju so jih Turki obkolili in jih domala vse pobili ali ujeli.

Turki so nato divjali po Koroški, trpeli sta zlasti Ziljska in gornja Dravska dolina. Po zadušitvi kmečkega upora na Koroškem so se Turki z 8.000 do 10.000 ujetniki pomikali skozi Podjuno, nato mimo Slovenj Gradca in Celja na Hrvaško. Štajerski plemiči niso bili zainteresirani za upor, zato Turki na Štajerskem niso naleteli na nobene ovire. Dolgo kolono ujetnikov, ki se je počasi pomikala proti Bosni, sta na Hrvaškem napadla najprej Peter Zrinski in nato še poveljnik trdnjave v Jajcu. Turkom sta vzela del plena in tako rešila precej ujetnikov.

1479 Sredi maja je 3.000 Turkov prešlo Kolpo in vdrl na Kranjsko v smeri proti Kočevju. Divjali so po Dolenjskem in prišli skoraj do Ljubljane. Avgusta je turška vojska vdrla v zahodne predele madžarske krajevnosti. Manjši oddelek vojske se je odcepil in vdrl na Štajersko, ter ropal do Ptuja in Ljutomera.

1480 Turška vojska je bila poražena v Erdeliju, posledica pa je bila vdor Ogrov v Vlaško, kar je izzvalo močno reakcijo pri Turkih. Bosenski poveljniki in sosednji begi so zbrali veliko vojsko ter poleti udarili preko Hrvaške na Kranjsko, Štajersko in Koroško. Glavnina je vdrla na koroško prek Štajerske, manjši oddelek pa je prišel pred Celovec čez Kranjsko in po Koroški dolini. Vdrl so v Lavantinsko dolino in plenili v okolici Gradca, Maribora in Radgone. To je bil eden najhujših napadov na Štajersko. Tudi Kranjski ni bilo prizaneseno.

1481 Poleti so obmejni akindžije obiskali Istro, Furlanijo in Koroško, kjer so konec julija taborili pri Mohličah ob Dravi.

1482 To leto so se Turki na Kranjskem znova pokazali. Pred Metliko so se razdelili v manjše enote in oplenili okolico. Vdrl so tudi v Istro in opustošili vasi Roč, Semič, Hum in Draguč.

1483 Jeseni sta Sandžak bega iz Bosne in Srbije zbrala številčno močno vojsko in udarila prek Une na Hrvaško. Vdrli so na Kranjsko, kjer so pustošili 14 dni. Ena četa je oktobra temeljito opustošila Podjuno na Koroškem. Nato so Turki udarili na Štajersko, kjer so plenili po ptujski okolici. Pri povratku je Turke presenetila močna krščanska vojska, ki se je zbrala pri potoku Onevici ob Uni. Turška vojska je bila poražena, mnogo ujetnikov so rešili. Po turškem porazu ob Uni in začetku vladanja miroljubnega Bajazita II., je nastopila za slovenske dežele nova, tretja doba. Osem let turškega ropanja ni bilo (Simoniti, 1990, str. 205).

2.3 TRETJE OBDOBJE: 1491–1520

1491 Jeseni je prišlo do velikega turškega napada na Kranjsko. 28. septembra, na predvečer praznika sv. Mihaela, so prišli Turki v metliški okoliš. Nato so se kot hudournik spustili mimo gradu Mehovo proti Novemu mestu. Blizu Bele Cerkve so se utaborili. Razdivjali so se nad Prežekom, Kostanjevico in Šentjernejskim poljem.

Na Notranjskem so vdrli do Planine in Prema, ropali so okoli Šmarja, Turjaka, Dobropolja, Nadliška, Žužemberka, Ribnice, Kočevja ter po Suhi krajini. Del turške vojske je doživel na Kranjskem poraz. Turški oddelek, ki je prodiral proti Ljubljani, je padel v zasedo pri Hrušici. Po dveh tednih divjanja so se Turki s plenom zbrali pri Krškem, 15. oktobra in se nato vrnili v Bosno. Pri Vrpilu ob Uni blizu Udbine jih je napadel hrvaški ban. Izgubili so okrog 2.300 mož in precejšen del plena.

1492 To leto so bili Turki v okolici Novega mesta, prišli so tudi do Ljubljane.

1493 S približno 10.000 konjeniki so Turki udarili preko Une na Hrvaško in preko Kolpe na Kranjsko. Prišli so do Ljubljane in pri tem oplenili zlasti Dolenjsko. Obiskali so tudi Štajersko ter blizu Celja in Ptuja zajeli približno 4.000 ljudi. Mesta Ptuj Turki sicer niso mogli zavzeti, so pa zato siloviteje razsajali po odprtem Dravskem polju. Po štirinajstdnevnem turškem divjanju je graščak Jakob Sekeli s svojimi vojaki potisnil Turke iz dežele.

1494 Konec avgusta so turške čete plenile okoli Zagreba in Samobora ter dosegle Ptuj. Jeseni so Turki plenili po južni Štajerski. Ko so vdrli do Mokric in Kostanjevice, se niso usmerili naprej po Dolenjski, ampak so se obrnili proti severu. Prekoračili so Krko in Savo, nato pa ropali in požigali okoli Pilštanja, Planine, Žusma, Studenic, Slovenske Bistrice in Žičkega samostana. Čeprav je cesar Maksimilijan poslal za obrambo meje 1.200 pešcev najemnikov, se ti Turkom niso postavili v bran. Odvrnili so le vdor na Kranjsko.

1496 Turki so plenili po Kranjski.

1497 Okrog 20.000 akindžij je prodrlo ob morju in preko Grobnika so vpadli na Kranjsko proti Ljubljani. Vpadi od 1496 do 1498 so prizadeli samo Kranjsko, o njih pa ni ohranjeno veliko gradiva, zato so podatki zelo skopi.

1499 Konec septembra so Turki plenili v okolici Podgrada in nato krenili naprej proti Furlaniji. Prekoračili so Sočo in krenili naprej proti Vidmu. Nemoteno so plenili vse do Trevisa. Veliko ljudi so pobili, mnoge so odpeljali v suženjstvo. Ko so se vračali v Bosno, je reka Tilment zaradi deževja močno narasla, zato so velik del ujetnikov pobili. S seboj so odpeljali večinoma le otroke do 14 let.

1516 Okoli 3.000 Turkov je aprila v bližini Pivke vdrlo v naše kraje (Simoniti, 1990, str. 206).

2.4 ČETRTO OBDOBJE: 1521–1540

To je bila doba vojn Sulejmana II. Veličastnega. Turški vpadi v tem obdobju niso zajeli vseh slovenskih dežel enakomerno. V 16. stoletju so ogrožali predvsem obrobne slovenske predele, kar je posledica izboljšane obrambe in organizacije obveščanja. Turški vpadi po letu 1526 niso bili tako obsežni in siloviti kot tisti v 15. stoletju.

1522 Aprila so Turki vpadli na Kras in Kranjsko popolnoma nepričakovano, ter presenetili popolnoma nepripravljeno prebivalstvo. Vpadli so mimo Podgrada, Prema in Šilentabora v Pivko in v Slavini odpeljali duhovnika od oltarja prav tedaj, ko je bral pasijon. Potem so se obrnili proti Postojni, Cerknici, Ribnici in se prek Kočevja in Kostela vrnili v Bosno. Na Hrvaškem so nesrečno končali, saj jih je napadel ban Ivan Karlović in jih prisilil, da so prepustili večji del plena in večino ujetnikov.

1523 Tudi to leto so Turki poskrbeli za presenečenje. Prehiteli so deželno vojsko, kajti njene obrambne priprave so se začele šele z začetkom pomladi. Že konec februarja so vpadli na področje Metlike. Napad je bil silovit, vendar zaradi zime ni segel naprej na Kranjsko. Padec utrdbe Ostrovice na Hrvaškem je pomenil povečano nevarnost za avstrijske dedne dežele.

1524 Turki so napadli Metliko, a utrjenega mesta niso mogli zavzeti. Oplenili so le okolico. Turške čete so vdrle prek Grobnika do Podgrada. Čedalje bolj jasno je bilo, da hočejo uničiti Hrvaško, potem bi prišle na vrsto Kranjska in avstrijske dežele.

1525 Proti koncu leta je segel turški napad čez kranjsko mejo. Iz Vidma so poročali, da so Turki plenili in požigali po krajih pod Ljubljano.

1526 V množici manjših plenilnih pohodov, ki naj bi olajšali prodor turške vojske proti Ogrski, je bil eden usmerjen tudi na Kras in v Istro. Znano je tudi, da so bili marca Turki v nekem kraju med Ljubljano in Gorico. Septembra so Turki vpadli v kostelsko gospostvo. Po bitki pri Mohaču 1526 so Turki pustošili tudi v Prekmurju. Poročilo iz leta 1579 pravi, da so takrat opustošili vas Rankovce.

1527 V tem letu so večkrat prihajala obvestila o nameravanih vpadih Turkov. Bivanje je postalo neznosno zlasti v obmejnih predelih Kranjske, ker so se v tamkajšnje gozdove iz Hrvaške prikradli sicer maloštevilni turški martolozji in vznemirjali domače prebivalce.

Sprva so se naselili v gozdovih gospostev Poljan in Kočevja, v naslednjih letih pa tudi v okolici Loškega Potoka, na Krasu in pri Ribnici. Maja so Turki vdrl v metliško okolico in jo opustošili, drugi vpad pa se je začel 22. avgusta, ko je preko 4.000 Turkov prek Grobnika vdrlo na Kras.

Drveli so mimo Ilirske Bistrice, Kamna, požgali Lokve in prišli skoraj do Devina. Pri Trstu jih je napadla tržaška posadka, vendar so jo Turki pobili. Izropali so tabor v Premu, se ustavili v Senožečah in se s plenom vrnili na Grobniško polje.

1528 Marca so se Turki nenadoma pojavili pred Postojno. Nato so se odpravili proti Šilentaboru. Prek Cerknice so nato udarili na Lož in naprej mimo Snežnika, Blok, Ortneka, Ribnice vse do Kočevja. 12. marca so prekoračili Kolpo in se s plenom vrnili domov. Nenaden vpad je Turkom uspel tudi 11. junija, ko so pridrl na Kočevsko prav v času procesije in zajeli okoli 1.100 ljudi. Napad velikega obsega so izvedli poleti. 8. julija so pri Kostelu vdrl na Kranjsko. Mimo Kočevja, Ribnice, Turjaka in Iga so prišli na Ljubljansko polje.

Prebrodili so Savo in pridivjali do Dragomlja in Mengša. Glavnina se je utaborila med Šmarjem in Igom, plenila po Dolenjski, okrog Litije, Višnje gore, Stične, Trebnjega in Mirne Peči. Vseh Turkov, ki so napadali, je bilo okoli 5.000. Takoj, ko je turška vojska zapustila slovensko ozemlje, so se začeli vpadi martolozov, ki so se polastili tabora v Osilnici na Kočevskem, napadli so več vasi v okolici Loža in se nato spustili na Kras.

Novembra so Turki vdrl pri Metliki in razposlali svoje čete proti Novemu mestu, Hmeljniku, Staremu Gradu, Žužemberku in Šentjerneju. Že naslednji dan so se morali zaradi močnega deževja umakniti.

1529 Marca se je okoli 600 Turkov zbralo na Grobniškem polju. Nad 100 turških konjenikov pa je 10. junija drvelo mimo Kočevja. V tem času je Nikolaj Thurn v Metliki zbral okoli 2.500 pešcev iz cele dežele, da bi zaščitili mejo pred neprestanimi napadi. Nekaj dni pred 30. junijem je okoli 7.000 turških konjenikov prečkalo Grobnik

in šlo proti Metliki, kjer se je Thurn z njimi spustil v boj, a bil premagan. Turki so se vrnili na Grobniško polje.

Konec junija pa je okoli 400 turških konjenikov ropalo po okolici Kočevja in nagrahilo velik plen. Ob povratku so padli v zasedo španskih najemnikov. 10. junija so se v okolici Kočevja Turki zopet spopadli s četami Thurna. 2. septembra pa so Turki spet vpadli v Kranjsko.

1503 Po turškem neuspehu pred Dunajem leta 1529 je bilo povsem jasno, da Turki ob meji ne bodo mirovali. Že na samem začetku leta so se začeli novi vpadi na Hrvaško. Na obrobje Kranjske, na Kočevsko, v ribniško dolino, enkrat vse do Pivke in Cerknice, Turki so junija vpadli kar petkrat. Iz Čedadu so 21. julija poročali, da so Turki nedavno izvršili manjši vpad.

1531 V začetku maja so vpadli martolozi v Loški Potok.

1532 Okoli 3.000 Turkov je prišlo do Podgrada ter opleni Brajkov vrh, Klano, Kastav, Gabrovico, Brezo in še druge kraje v severni Istri. S tem so se maščevali za napad kranjske vojske pod poveljstvom Ivana Püchlerja, ki je konec junija vdrla v Bosno. Iz Istre so Turki krenili proti severu in prišli do Pivke.

Ostrino turških vpadov je v tem obdobju občutila tudi Štajerska. Ko so na Kranjsko in Primorsko vpadali predvsem oddelki bosenske vojske in akindžijske čete, je Štajerska doživela napad glavne turške vojske pod sultanovim vodstvom.

Tega leta se je odpravil sultan Sulejman I. z veliko vojsko na drugi pohod proti Dunaju. Pri trdnjavi Kisek na Ogrskem ga je ustavil Nikola Jurišić z majhno četo. Turško napredovanje je zadržalo brezuspešno obleganje Siska. Ker se je medtem začelo jesensko deževje, se je sultan odločil za umik. Glavnina turške vojske, ki je štela približno 140.000 mož, s seboj je vlekla 120 topov, se je umikala mimo Gradca proti Lipnici in od tod po stari cesti do Maribora.

16. septembra se je turška vojska utaborila pred Mariborom. Turki so zahtevali prost prehod skozi mesto čez dravski most, kar pa so meščani odklonili. V času, ko je turška vojska čakala na prehod preko Drave, so večji oddelki turških jezdecev ropali po okolici Maribora in Ptuja, vpadli so v smeri proti Slovenski Bistrici in Celju ter naredili ogromno škodo.

Vrsto manjših krajev so do tal požgali. Sultan je ukazal narediti pontonski most pod mostom preko Drave in tako je turška vojska prekoračila reko. Turško vojsko je s svojimi konjeniki napadal Hans Püchler.

Ko je prišla vsa vojska prek Drave in se utaborila na Ptujskem polju, so most zažgali. Ropali so pod Pohorjem in razdejali nekaj gradov. Utrjenega Ptuja niso napadli, pač pa je trpela ptujska okolica. Turki so požgali naselja v širši okolici mesta.

Sultan se s svojimi oddelki ni dolgo zadrževal pred Ptujem, ampak se je umaknil po blatnih haloških klancih v Vinico na Hrvaškem.

Drugi turški oddelki so ropali po Slovenskih Goricah. En del turške vojske je odvihral na Veliko Nedeljo in Ormož, ki so ga Turki povsem razdejali, Središča, kjer so nato mimo podili in odpeljali v ujetništvo vse ljudi, kar so jih dosegli. Turške čete so nato prodrle do Varaždina, kjer so se združile z glavnino.

1533 Nadvojvoda Ferdinand je sklenil premirje s Turki. S tem je bila zaključena deset let dolga doba pogostih turških vpadov, ki so prizadeli veliko škodo Beli krajini, Kočevski, Krasu, Štajerski in Istri.

1536 Tega leta so postali Turki zopet bolj napadalni. Ob veliki noči so pridrveli na Kranjsko, ropali so po kostelskem in kočevskem gospostvu. V začetku maja so vpadli na Kras in ropali postojnsko gospostvo.

1539 Jeseni, ko so Turke najmanj pričakovali, so vdrli na Kranjsko. 2. oktobra so vpadli na kočevsko gospostvo.

1540 Konec septembra so Turki oropali Kostel, Poljane, Kočevje in vse področje do Ribnice (Simoniti, 1990, str. 207).

2.5 PETO OBDOBJE: 1545–1559

Po letu 1540 se turški vpadi na slovensko ozemlje skoraj popolnoma prenehali. Nadležni so bili martolozi in manjše skupine turških konjenikov, ki so prebivalstvu ob meji povzročali občutek negotovosti. Ti vpadi ne segajo globoko v notranjost slovenskega ozemlja in ne sodijo več v okvir sultanove politike oziroma politike obmejnih begov.

1545 4. aprila je turška vojska vpadla pri Vinici in od tam ropala in požigala vse do Gradca nad Črnomljem in do Metlike.

1546 Skozi Kočevsko je trop turških vojakov odrinil na Kranjsko in pustošil okoli Ribnice in Ortneka. 24. maja so divjali okoli Blok in Nadliška. Že naslednji dan so se vrnili preko Kolpe v Bosno.

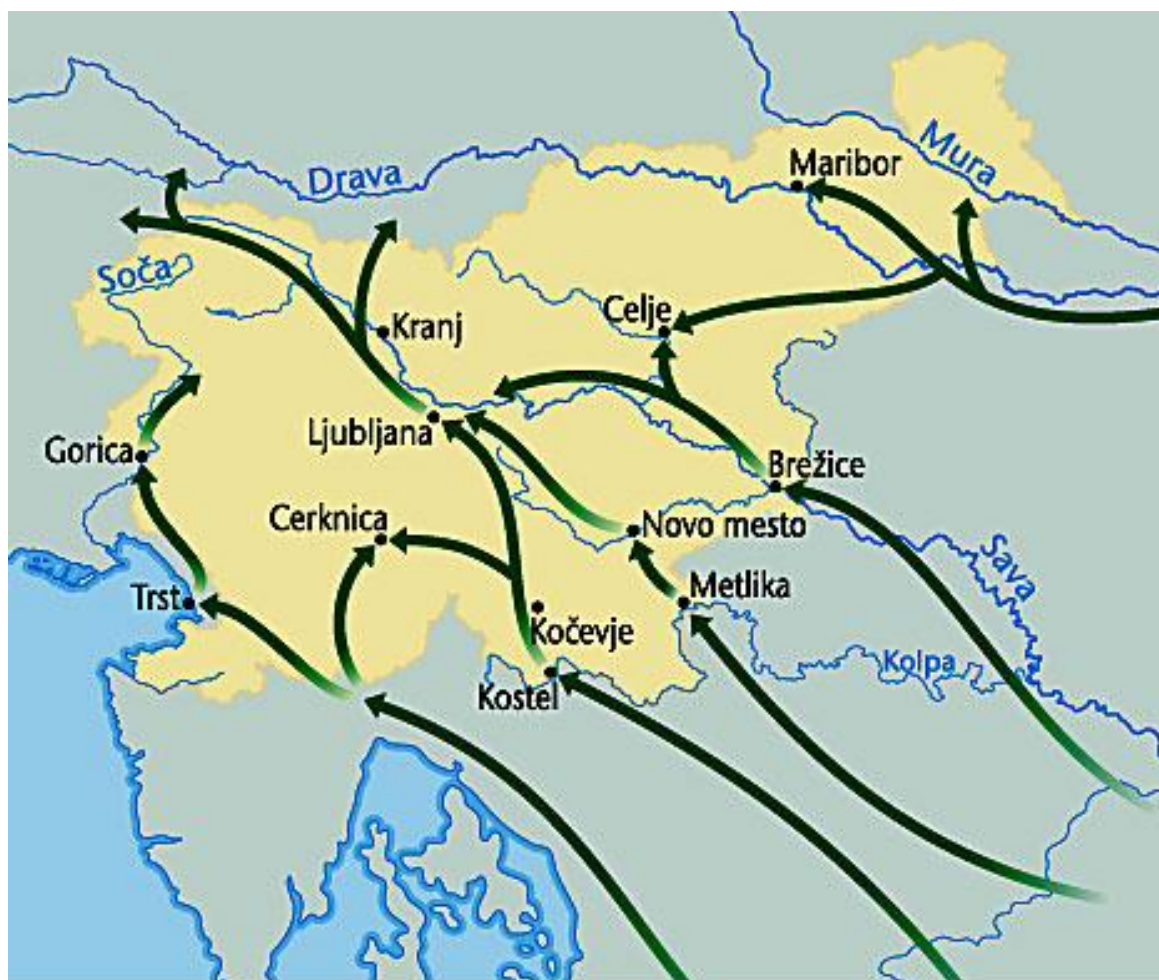
1547 V aprilu je številna turška vojska vpadla v deželo pri Metliki in prišla mimo Semiča do Novega mesta ter popolnoma opustošila vse ozemlje.

1559 Zadnji vpad je doživela Kranjska pozimi tega leta. 29. januarja so Turki z veliko vojsko vpadli prek Poljan in Kočevja na ribniško področje, od koder so se že opoldne istega dne odpravili na ropanje proti Cerknici, Planini, Pivki in nato nazaj proti Klani. Po petih dneh ropanja so se vrnil v Bosno.

Po tem napadu so slovenske dežele v naslednjih letih stalno vznemirjala poročila o turškem zbiranju vojske in možnih vpadih. Turkov pa ni bilo več, vendar je strah pred njimi ostal.

Martološkimi napadom so se v tem času pridružili se napadi Vlahov. Bosanski paša Ferhad-beg je leta 1576 ukazal popraviti in utrditi vse zapuščene in uničene utrdbe ob meji.

Okrog teh utrdb je iz notranjosti naseljeval velike množice Vlahov, ki so služili kot neredna vojska za napade na sosednje dežele. Kmalu so postali Vlahi zelo velika nevarnost ne samo za Hrvaško krajino, temveč tudi za Kranjsko ter posebej za Kras in Pivko (Simoniti, 1990, str. 207).

Slika 1: Turško prodiranje na Slovensko ozemlje
(Vir: Smeri turških vpadov, 2015)

3 OROŽJE TURŠKE VOJSKE

3.1 BOJNI KLJUN

Bojni kljun je vrsta orožja za boj iz bližine, ki predstavlja novo stopnjo bojnega kija, je arabskega izvora. Osnovni namen bojnega kljuna je bil boj proti oklepljenim vitezom. Glava kija je bila iz kovine in oblikovana kot živalski kljun tako, da je lahko prebila oklep, tega meč ali sablja nista mogla storiti. Zaradi velike teže je bilo orožje sicer nepraktično in po navadi ni povzročilo smrtne rane. Če pa se je kljun zaril globoko v oklep, je to orožje vojak le s težavo izvlekel.

Glede na dolžino orožja se kljun deli na:

- sokolji kljun (dolga palica, dvoročni prijem);
- papagajev kljun (kratka palica, enoročni prijem).

Slika 2: Bojni kljun
(Vir: Bojni kljun, 2015)

3.2 BUZDOVAN

Buzdovan je še ena vrsta orožja za boj iz bližine, ki tudi predstavlja novo stopnjo v razvoju bojnega kija. Buzdovan je bil sestavljen iz okrepljene palice in glave. Lahko so bili samo iz enega materiala (kovinski) ali iz več (lesena palica in kovinska glava).

Buzdovani so bili primarno orožje proti oklepljenim vitezom. Buzdovan je bil bistveno bolj učinkovit kot meč, saj je zaradi večje udarne moči in posebne oblikovanosti glave lahko prebil oklep ali pa je le polomil kosti, tudi če oklepa ni predrl (*Hladna oružja (2015). Toljge i Buzdovani*).

Slika 3: Buzdovan
(Vir: Buzdovani, 2015)

3.3 HANDŽAR

Handžar je značilno turško hladno orožje. Gre za dvorezen bojni nož, ki je bil zakrivljen in je imel običajno bogato okrašen ročaj. V prenesenem pomenu handžar pomeni tudi krajšo zakrivljeno sabljo.

Slika 4: Turški nož
(Vir: Handžar, 2015)

3.4 KOPJA

Uporabljali so tudi dolga ali kratka metalna kopja.

3.5 LOK

Lok je bil v rokah izurjenega turškega strelca zelo nevarno orožje. Z njim je bila oborožena spahijska lahka konjenica. Njihovi loki so bili zelo prožni. Jedro loka je bilo izdelano iz petih plasti lesa. Na notranjo stran so pritrdili plast roževine, na

zunanjjo pa posebej preparirano plast posušene kite iz goveje Ahilove tetive. Kot orožje se je v turški vojski obdržal vse do 18. stoletja.

3.6 SABLJA

Sablja je bila glavno orožje vseh rodov turške vojske. Sveto orožje muslimanov. Praviloma je bila enorezna in oblike polmeseca. Ročaji so bili večinoma leseni ali roževinasti v obliki ptičje glave, nožnice pa usnjene.

3.7 ZAŠČITNA OPREMA

Zaščitna oprema je bila sestavljena iz čelade, oklepa, ščitnika za podlahtnico in ščita. Ščiti so bili pravokotne ali okrogle oblike. Pleteni so bili iz poslikanega vrbovega protja – vej, s kovinskim ščitnikom v sredini in držajem iz blaga za blažitev udarcev.

Turki so bili opremljeni z raznobarnimi zastavami. Vse so imele poleg napisov še polmesec s tremi zvezdami. Vsako bitko je spremljala tudi bučna glasbena spremljava, za katero so skrbeli bobnarji.

Značilnost turškega orožja je bilo bogato okraševanje z graviranjem, jedkanjem, tuširanjem itd. Kljub številnim napadom na Slovensko ozemlje od turškega orožja pri nas ni ostalo ničesar.

4 TURŠKI VOJAKI

4.1 AKINDŽIJA

Akindžija ali (tur.) Akıncı so bili lahka konjenica. Bili so prvi oddelek, ki se je soočil s sovražnikovo vojsko, največkrat so bili predhodniki turške vojske, imeli so tudi nalogo vpadati na še neosvojene teritorije, bili pa so nameščeni na mejah turškega imperija in evropskih držav. Zelo dobro so bili poznani po svojih uspehih v bitkah. Plače niso prejeli, živeli so na obrobju Turškega cesarstva, njihov glavni dohodek pa je bil zaplenjeni plen tujih dežel.

V bitkah je bila njihova glavna naloga, da so korakali v prvih vrstah in se premikali naprej, uporabljali so gverilske taktike.

Gverilsko bojevanje temelji na mobilnosti, ki gverilcem omogoča hitre napade, hitre umike ter izogibanje nasprotnikovim vojaškim silam. Za uspeh gverilcev sta močno pomembna izvidništvo in to, da gverilci presenetijo svojega sovražnika.

Akinci so napadli iznenada, ko so napadali od blizu so nasprotnike napadli s puščicami, se v loku obrnili in tudi ob umiku streljali nazaj. Brez težav so lahko napadli tudi težko konjenico, ker so bili zelo hitri zaradi lahkega orožja in njihovih konj, ki so bili izurjeni za vzdržljivost in veliko hitrost. Zaradi izredne mobilnosti so Akince uporabljali tudi za rekognosciranje (pregledovati, raziskovati kako področje, teren zaradi nameravane vojaške akcije) in teroriziranje lokalne populacije.

H kakršnikoli mirovni pogodbi niso bili zavezani, in sicer z namenom, da so lahko tudi v mirnem času, ko vojna ni divjala, napadali nasprotnikove vasi, utrdbe ter mejne točke, neprestano so tudi skušali nasprotnikovo obrambo in iskali njene šibke točke.

Z namenom, da nasprotniki ne bi prejeli surovin, pa so napadali tudi trgovske poti. Akindžijske čete so vodile določene družine in ne poglavarji, kot smo po navadi vajeni. Nosili so zanimivo zelo pisano opravo, da bi zmedli svojega nasprotnika. Na hrbtu so nosili orlova krila, na glavi so imeli čelade z bikovimi rogovi, ogrnjeni pa so bili v leopardjo kožo.

Zaradi nenavadnega videza in samouničujočih a pogumnih napadov so za ljudi bili malo nori, zato so jim naredili vzdevke »deliler« in »serdengeçtiler«, prvi pomeni »človek, ki je svojo glavo že dal sovražniku« drugi pa »človek, ki mu je vseeno ali je živ ali mrtev« (*Wikipedija (2015)*). Giverilsko bojevanje).

Slika 5: Akindžija
(Vir: A Turkish warrior, 2015)

4.2 JANIČAR

Janičar ali (ang.) Janissaries ter (tur.) Yeni Ceri pomeni novi vojak. To so bile elitne pehotne enote dvorne in telesne straže osmanskih sultanov. Enote so sestavljali predvsem krščanski otroci in vojni ujetniki z Balkana in Zakavkazja. Običajno je bilo, da so izbrali enega fanta na 40 hiš, število pa se je seveda spreminjalo glede na potrebe po vojaki. Izbirali so fante med 14 in 18 letom, po potrebi pa tudi mlajše in starejše 8-20 let.

Usposabljanje janičarjev je potekalo v zelo strogi disciplini in trdem delu v kadetskih šolah. Od bodočih janičarjev so pričakovali življenje v celibatu in prestop v islam. Do 18. stoletja ne muslimani niso smeli nositi orožja, zato je velika večina podlegla pogojem janičarskih pogojev. V nasprotju z muslimansko tradicijo niso smeli nositi brad, ampak samo brke.

Položaj janičarja so dobili pri 24 ali 25 letih, ampak samo tisti, ki so se zares izkazali. V zameno za svojo lojalnost so dobili mnoge ugodnosti in privilegije. Poleg stalne plače so v vojnem času dobivali tudi del plena, imeli so visok življenjski standard in

ugleden družbeni položaj. Živel so v vojašnicah in se do upokojitve niso smeli poročiti ali se ukvarjati s kakšnim drugim poklicem. Janičarji so postali prve stalne vojaške enote osmanske države, ki so zamenjale stalne enote plemenskih poglavarjev, toda njihova lojalnost in morala sta bila pogosto vprašljiva.

V prvih nekaj stoletjih so bili janičarji izjemni lokostrelci, vendar so že leta 1440 dobili strelno orožje. Med obleganjem Dunaja so se izkazali kot odlični kopači rovov in minerji. V bojih od blizu so uporabljali sekire, v mirnem času pa so nosili le palice ali kratke zakrivljene meče, razen če so služili v obmejnih enotah.

Osmansko cesarstvo je uporabljalo janičarje v večjih vojnih spopadih. V bitkah jim je poveljeval sam sultan in z njimi delil vojni plen.

Janičarji so se kmalu zavedali svoje pomembnosti in se prvič uprli leta 1449. Zahtevali boljše življenjske pogoje in višje plače, ter jih tudi dobili. Leta 1566 so od sultana Selima dobili celo dovoljenje za poroko.

Do začetka 18. stoletja so dosegli tako velik vpliv, da so celo dominirali nad vlado. Stalno so se upirali, diktirali politiko, preprečevali modernizacijo armade in z dvornimi državnimi udari celo zamenjevali sultane. Postali so veleposestniki in trgovci, ter dosegli, da lahko janičarji postanejo tudi njihovi sinovi, ne da bi pred tem opravili strogo vojaško šolanje. Njihova borbena sposobnost je zaradi tega povsem upadla in severne meje Osmanskega cesarstva so se po drugem obleganju Dunaja pričele postopoma krčiti.

Mahmud II. se je odločil, da se janičarjev znebi, saj je moral plačevati visoke plače 135.000 vojakom, katerih večina ni bila aktivna ali pa so bili celo pokojni. Leta 1826 so janičarji spoznali, da sultan sestavlja novo vzporedno armado in se v noči med 14. in 15. junijem v Istanbulu uprli. Večina armade in prebivalstva je bila proti njim, zato so jih konjeniške enote (spahije) prisilile k umiku v vojašnice. Vojašnice je začelo obstreljevati topništvo, ter povzročilo ogromno žrtev, preživele pa so usmrtili ali izgnali. Po tem uporu je sultan janičarje tudi formalno razpustil in dve leti kasneje zaplenil še njihovo zadnje premoženje (Wikipedija(2015).Janičar).

Slika 6: Janičar
(Vir: Janissar walking, 2015)

Slika 7: Orožje Janičarjev
(Vir: Janissaries, 2015)

4.3 SPAHIJA

Spahije ali (tur.) Sipahi so bili turška težka konjenica, za tisti čas nepredstavljivo dobro izurjena, sicer pa veliko lažje opremljena v primerjavi z evropsko težko konjenico. Tudi težki konjeniki so imeli lahek oklep, večinoma verižno srajco, koničasto čelado, manjši ščit, lok s tulom in puščicami, sulico, sabljo ter redkeje meč.

Lahki konjeniki so bili oboroženi z lokom in s puščicami, z okroglim ščitom in sabljo. Navajeni so bili napadati po načinu napad in pobeg (ang. hit and run). Pehota je imela sulice, ki so služile za ustavljanje konjeniškega napada. Konjeniki so uporabljali težki buzdovan, pehota pa lažjega. Pogosto turško orožje je bil tudi bojni kljun. Številni bojni vojaki so bili oboroženi z bojnimi vilami. Sulice so bile kratke (za metanje) in dolge (za zbadanje) (*Spahije, 2015*).

Slika 8: Spahija
(Vir: Spahi, 2015)

4.4 MARTOLOZI

Martoloz ali (tur.) Armatoloi so prvotno uporabljene enote za osvojitve ozemlja in zavarovanje meja. Stražile so prelaze, nevarne poti in obveščale svoje ljudi. Sovražnikovo ozemlje so napadale v manjših skupinah, izvajali so teroristična dejanja, kot so požigi, ugrabljale so ljudi za suženjstvo, kradle so tudi surovine, da so zmanjšale moč sovražnikove strani.

Martoloz niso nosili uniform, so dobro poznali teren, bili dobri strelci in za svojo službo niso prejeli plačila, ker so bili oproščeni davkov. Harambaša je bil njihov vodnik in glavni poveljnik (Wikipedija(2015). Martoloz).

Slika 9: Martoloz
(Vir: Thief, 2015)

4.5 TURŠKA VOHUNSKA SLUŽBA

Turki so se načrtno pripravljali za svoje napade, nam najjasneje pokaže Unrestovo poročilo, katero pove, da so se Turki pri svojih napadih na slovenske dežele posluževali pomoči nekega izgnanega župnika in dveh prelatov. Uspehe pri turških napadih na slovensko ozemlje moramo pripisati tudi zelo dobro organizirani vohunski službi. Te so Turki pošiljali po naših deželah, njihova naloga pa je bila narisati vsa mesta, vse poti, izdelali so zemljevide dežel, v katere so Turki usmerili svoje napade. Unrest tudi pripoveduje, da sta spomladanski pohod leta 1475 povzročila neki hrvaški grof in kranjski plemič, ki sta zaradi svojega spora s Friderikom III. poklicala v deželo Turke.

Turki so tudi svoje ujetnike včasih prisilili, da so jim bili za vodnike in jim kazali skrivne poti. Od leta 1473 jih je po Koroškem vodil koroški kmet Mihael Zwitter, dokler se mu leta 1491 ni posrečilo pobegniti na grad Goričane.

Ob napadu leta 1491 sta Turkom ušla dva kristjana, ki sta 17.let preživela v ujetništvu in služila turškim četam za vodnika. Eden se je rešil v Metliko, drugi na Otočec.

Leta 1542 je Kolpo pri Vinici napadlo 10.000-14.000 Turkov. Vodil jih je nek Uskok-Vlah, ki je to leto opravljal vohunsko službo v Bosni. Za to delo so bili Uskoki najbolj pripravljeni, ker so imeli na turškem ozemlju še vedno svoje sorodnike in prijatelje. Navezal je stike z bosenskim pašo z namenom, da bi pripeljal nezadovoljne Uskoke iz Kranjske nazaj pod turško oblast. Ta primer je povzročil veliko zaskrbljenost. Na Kranjsko pa so Turki pošiljali tudi svoje oglednike.

4.6 TURŠKE VPADNE POTI

Iz opisov turških napadov nam je uspelo rekonstruirati poti, po katerih so Turki prihajali v slovenske dežele. Poznavanje poti je bilo bistveno za organizacijo obrambe pred napadi. S tem dejstvom se je že zelo zgodaj ukvarjala beneška republika. Tudi kranjski deželni stanovi so se zavedali pomembnosti teh spoznanj in so leta 1521 prosili nadvojvodo Ferdinanda, naj postavi straže ob štirih vpadnih poteh na Kranjsko. Zaradi napadov je najbolj trpela Kranjska, saj je bila Bosni najbližja.

Turki so prihajali v slovenske dežele po več ustaljenih vpadnih poteh. Redko so se posluževali poti po dolini reke Save, ker je bila za njih zelo odročna. Pogosteje so prišli mimo Metlike ali mimo Kočevja. Ne glede na to katero pot so ubrali, so se vedno nekje na Dolenjskem ali pri Ljubljani razdelili v več skupin, tako da so ob ropanju zajeli čim večje ozemlje.

Ob napadih na Slovensko Primorje so se po navadi odločili za pot skozi precej pusto Liko, potem pa napadli ali Tržaški Kras, od koder so se razdelili v različne smeri, ali pa mimo Trsta proti spodnji Soči.

Na Štajersko so vpadali redkeje preko Save pri Brežicah ali Krškem (ta pot je bila bolj v navadi ob povratku), pogosteje pa skozi Hrvaško Zagorje ali Medžimurje. Proti Koroški so morali v vsakem primeru prekoračiti visoke prelaze v Karavankah (Ljubelj, Jezersko) ali pa iti skozi ozke doline pri Trbižu ali Slovenj Gradcu. Prav ta težji dostop je do neke mere omogočal Koroški učinkovitejšo obrambo proti napadalcem.

Zelo pogosto se je dogajalo, da so se Turki vračali po drugi poti, kot so prišli. Omeniti velja tudi, da smo odkrili le glavne poti turških vpadov. Akindžijske čete na svojem lovu za plenom niso prizanesle še tako odročnim krajem, na svojih urnih konjih so obiskale vse doline in pri svojem delu bile tako temeljite, da kruti usodi prav zagotovo ni ušel noben kraj.

Ločiti moramo 15. stoletje z velikimi napadi od 16. stoletja, ko so bili huje prizadeti le bolj obrobni predeli slovenskih dežel. Ob velikih turških napadih v 15. stoletju, pri katerih so sodelovale velike množice konjenikov, so Turki uporabljali največkrat pot mimo Metlike, redkeje pa pot mimo Poljan in Kostela na Kočevskem. Zaradi obsežnih gozdov je bil ta dostop na Kranjsko za konjenico bolj nepriročen. Poti ob morju so se posluževali največ le za svoje napade v Istro in proti Furlaniji.

V 16. stoletju se je položaj bistveno spremenil. Težišče napadov se je premaknilo na Kočevsko in k morju. Glavni vzrok je v tem, da turški napadi niso bili več izpeljani s tolikimi silami, mnogi med njimi s prav malenkostnimi.

Konjenike zamenjajo martolozji, ki se pod varstvom gozdov pritihotapijo iz ne več tako zelo oddaljenih turških krajev do kranjske meje in na tatinski način presenetijo domačine. Za take napade pa je bil gozdni dostop do Kočevske gotovo prikladnejši.

Prav nič ne zaostaja dostop ob morju v dolino Reke in Pivke, ker ga varuje deloma nepreglednost ozemlja, deloma gozd. Veliko manj je prihajala v poštev pot mimo Metlike. Konfiguracija tal je brez dvoma vplivala na turška vpadna pota pri uporabi različno močnih sil (*Wikipedija (2015). Občina Kostel (turški vpadi)*).

5 OBRAMBA V SLOVENSKIH DEŽELAH

Slovenske dežele so zaradi turških vpadov zelo trpele, obramba proti Turkom pa je bila zelo slaba.

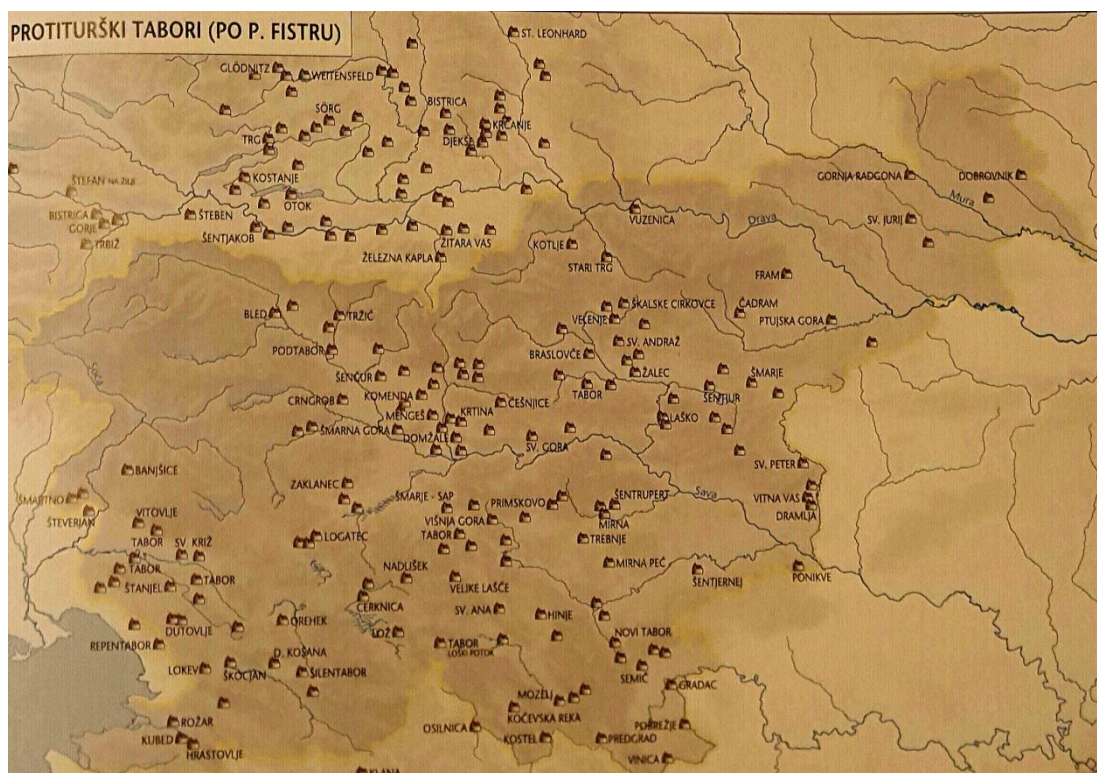
Kmetje so za svojo varnost morali poskrbeti povsem sami. Postavljati so si začeli utrjena pribežališča – tabore, se zatekali v naravne podzemeljske jame (na Krasu) in v gozdove.

Pri gradnji taborov so kmetje pogosto naleteli na težave, ki so jih povzročali zemljiški gospodje. Tabore so začeli postavljati okoli leta 1470. Za postavitev tabora pa so kmetje morali imeti privoljenje deželnega kneza, ki je navadno postavljal tudi določene pogoje glede gradnje.

2. januarja 1515 je nastal spis, v katerem kranjski deželni stanovi odgovarjajo na zahteve deželnoknežjih komisarjev, v njem pravi: » V obrambi pred Turki se kmetje s svojimi ženami in otroki ter premičnim premoženjem zatekajo v tabor. Ker so tabori večinoma slabo grajeni in za obrambo neprimerni, bi jih bilo treba porušiti.«

Stanovi predlagajo, naj posebna komisija obide in pregleda vse tabore in ugotovi dejansko stanje. Iz tega spisa je lepo razvidno, da so stanovi nasprotovali novi gradnji, popraviljanju ter utrjevanju taborov, ker so se bali, da bi kmetje svojo obrambno organizacijo proti Turkom lahko uporabili proti zemljiškim gospodom, kar se je v obdobju kmečkih uporov pogosto tudi zgodilo. Nekoliko kasneje v podnaslovu Arhitektura kmečkih utrdb bom stvari predstavil še podrobneje.

Protiturški tabori so nastali le na ozemlju, ki se ujema s slovenskim etničnim ozemljem ne glede na razvrstitev med različne fevdalce ali na beneško oziroma ogrsko-hrvaško posest proti vzhodu. Večina taborov je zgoščenih prav sredi slovenskega etničnega ozemlja.

Slika 10: Protiturski tabori na Slovenskem

(Vir: Dolinar et al., 2011, str. 95)

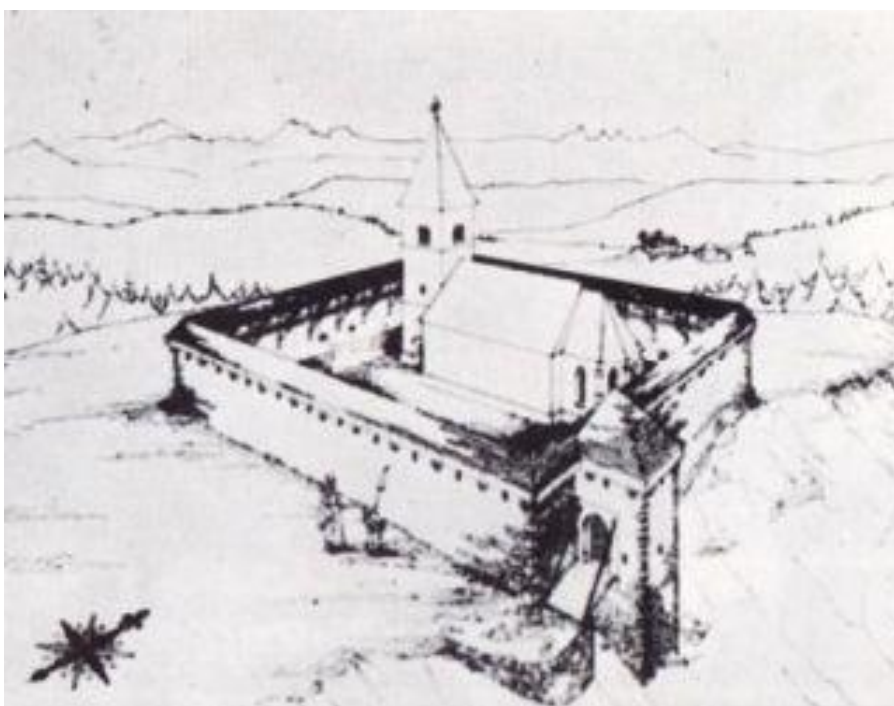
Peter Fister si je zadal nalogo, da ponovno ovrednoti protiturske tabore s tem, da jih iztrga iz anonimnosti ljudskega izročila in jih uvrsti med prave kulturne spomenike. Doba najintenzivnejše gradnje taborov je druga polovica 15. in začetek 16. stoletja. Fister je ugotovil obstoj več kot 350 ohranjenih taborov na področju današnje Slovenije in več kot 100 taborov, od katerih so nekateri zelo dobro ohranjeni (Koroška).

Tabori predstavljajo številčno in oblikovno izredno bogat arhitekturni pojav, ki se je kazal v celi vrsti različnih, vendar samostojnih tipov, kot so dolinska pregrada, signalna postojanka, zatočišče, obzidana ali utrjena cerkev, taborski kompleks ali le kot gradu priključen tabor. Tabori niso bili prave trdnjave, ki bi prenesle daljše obleganje in dalj časa zadrževale sovražnika. Zasnovani so bili predvsem za pasivno obrambo.

Tabore so praviloma postavljali okrog cerkva (izjeme so tabor pri Križu, tabor na Visokem pri Kranju, tabor pri Poženiku, tabor nad Špitaličem itd.). Tlorisni razporeditvi je dajala osnovno oblika terena. Izjemen je tabor na Goričici pri Domžalah, ki je bil postavljen po predhodnem načrtu. Tlorisi taborov so nepravilni mnogokotniki. Cerkev je obdajalo obzidje visoko od 5 -7 metrov, z obrambnimi stolpi, ki so bili postavljeni na naravno slabše zavarovanih delih tabora. V obzidje je bil vključen tudi cerkveni zvonik.

Vrhnji del obzidja je zaključeval lesen obhodni hodnik, do katerega so vodile iz notranjosti strme lesene stopnice. Strelne line so bile v obzidju, stolpih in zvoniku, ki je bil kot dominantna tabora služil za opazovalnico in obrambo.

Na notranjost obzidja je bila prislonjena shramba – kašča, kamor so kmetje ob nevarnostih spravljali živež in premično premoženje. Navadno so bili zavarovani z enim ali več obrambnimi jarki in nasipi. Na čelu tabora je bil poseben oskrbnik, katerega so izvolili. Vodja vsega tega dela in tudi poveljnik v boju je bil navadno domači župnik ali pa kak bližnji plemič. Po okoliških hribih so kmetje organizirali stražo, katera je opozarjala na prihod Turkov s prižganim kresom. Tako so se ljudje lahko pravočasno umaknili na varno v tabore (Tuški vpadi, 2015).

*Slika 11: Obramba Slovencev proti Turkom
(Vir :Turški vpadi, 2015)*

5.1 ARHITEKTURA PROTITURŠKE ZIDAVE

V zadnji četrtini 15. stoletja so po padcu Bosne leta 1463 čedalje pogostejši turški vpadi sprožili obsežno utrjevalno dejavnost, ki je zajela mesta, trge, gradove, samostane, cerkve in večje vasi. Zaradi skrbi za gradnjo utrdb se je povsem ustavila zidava poznogotskih stanovanjskih prezidav in širitev romanskih gradov. V sklopu protiturškega utrjevanja so vsi stari romanski gradovi dobili dodatna zunanja obzidja, utrjevali so tudi poprej neutrjene dvore in samostane zunaj mestnih naselbin.

Z utrjevanjem so skušali zavarovati predvsem svoje najpomembnejše dobrine in sicer življenje ter imetje. Protiturške utrdbe s konca 15. in iz prvih desetletij 16. stoletja so imele povsem srednjeveški arhitekturni značaj. Romanska grajska jedra, stolpaste dvore in samostane so obdali v naglici zgrajenimi širokimi obzidnimi pasovi, ki so se običajno povsem podrejele naravni izoblikovanosti terena.

Šele od začetka 16. stoletja so postopoma začeli graditi naprednejše renesančne utrdbene zasnove geometrično pravilnih oblik. Pri gradovih so bili zasnova, razsežnost in odnos do obstoječih protiturških utrdbenih gradenj odvisni predvsem od naravnih danosti in reliefa.

Eden osnovnih elementov protiturškega utrjevanja gradov je obzidani obor. Obori so bili sekundarna dvorišča, ki so omogočala zaščito predvsem gospodarskih funkcij gradu. Vanje so preselili najpomembnejše dejavnosti iz slabo utrjenih predgradenj. Če so naravne zasnove to omogočale, so v razsežne obore, kot so na primer na Hmeljniku in Šteberku, preselili kar celotno dejavnost iz predgradja. Obore so običajno zavarovali z obrambnimi stolpiči.

Ti so bili sprva še redki, ob koncu 15. stoletja pa so postali zelo pogosti in so pomembno sooblikovali podobo protiturških obzidij. Stolpiči so bili pozidani na polkrožni, okrogli ali oglati tlorisni ploskvi. Pogosto so bili na notranjo stran obzidja odprti. Zelo značilen element protiturških obzidij so bili tudi z jarki zavarovani vhodni stolpi.

Z novimi obzidnimi pasovi, obrambnimi stolpiči in bastijami so številni gradovi tako šele v 15. in 16. stoletju dobili značilno grajsko podobo. Tudi mestna in trška obzidja so prav v tem času z gradnjami številnih novih stolpov dobila podobo pravih utrdb, kar je pomembno zaznamovalo njihovo razpoznavnost v krajini.

Utrjenim mestom in gradovom so se v tem času pridružila tudi manjša naselja, ki so jih v celoti ali delno obdali z obzidjem. Tako utrjevanje je bilo značilno zlasti za naselja na najbolj izpostavljenih mejnih območjih v bližini Vojne krajine in Beneške republike.

Ob reki Kolpi so ob starejših gradovih ustanovili štiri obzidane in močno utrjene nove trge Kostel, Poljane, Vinico in Pobrežje, ki so bili vsaj v času turških vpadov stalno naseljeni in so nudili zatočišče tudi prebivalstvu iz širšega zaledja.

Na Notranjskem so ob reki Reki ob starejših gradovih Jablanica, Bistrica, Prem in Šilentabor nastali novi močno utrjeni obzidani kompleksi, ki so jih uporabljali tudi za pribežališče okoliškega prebivalstva.

V Vipavski dolini so prav tako v zvezi z gradovi nastali veliki utrjeni kompleksi na vipavskem starem gradu, okoli vipavskega spodnjega gradu in pri Črničah.

V Lokvi pa so z manjšim obzidjem in velikim valjastim stolpom zavarovali jedro vaškega naselja. Podobno so z manjšim obzidanim kompleksom utrdili vaško jedro Kanala ob Soči. Z obzidji so predvsem zaradi spopadov z Beneško republiko v celoti obdali tudi starejše vaške naselbine, in sicer Štanjel, Šmartno v Brdih in Vipavski Križ. V Štanjelu in Vipavskem Križu sta utrjena gradova nastala šele po izgradnji obzidja okoli naselbine. V Štanjelu se je sedanje grajsko poslopje razvilo šele konec 16. stoletja in v 17. stoletju z združevanjem hiš, ki so jih prislonili na vaško obzidje.

V sklopu utrjevanja zahodne meje pred Benečani je nastala mogočna trdnjava Kluže pri Bovcu. Z vrsto samostojnih utrdb so Habsburžani zavarovali mejo z Beneško republiko na Kraškem robu. Vanjo so deloma vključili tudi starejše gradove, deloma pa so zgradili nove utrdbe in tako je nastala veriga utrdb Kubed, Podpeč, Črni Kal, Osp, Socerb, Vikumberg, Lorenčan in Mokov grad, z manjšimi stražnimi stolpi, ki jih dobro dokumentira Valvasorjev zemljevid Bele krajine. Iz enega izmed teh stolpov se je razvil mogočni utrjeni kompleks Pobrežje.

Utrjenim mestom, trgov, gradovom in obmejnimi postojankam so se pridružile še strateške dolinske zapore na deželnih mejah. Dokumentirani so turški zid blizu Ruš pri Mariboru, zapora med Kranjsko in Štajersko pri Špitaliču blizu Motnika, Turške šance pri Kotljah na Koroškem in zaporni zid pri Železni Kapli na Koroškem.

Pomembna novost v razvoju utrjevanja, ki so jo prinesli turški vpadi, so bili protiturški tabori. To je posebna, samo za tisti čas značilna obrambna arhitektura, ki so jo gradili kmetje za zavarovanje svojih življenj in premoženja. Z obzidjem in stolpi zavarovane vaške ali trške cerkve so postale pomembna značilnost tistega časa.

Najpomembnejši vsaj deloma ohranjeni protiturški tabori v Sloveniji so v Cerknici, nad Repnjami, nad Cerovim, na Šmarni gori, na Krtini, na Zaklancu pri Horjulu, v Hrastovljah, na Ptujski gori in v Žalcu. Tabore so po navadi gradili v naglici, ob splošnem pomanjkanju. Tovrstne utrdbe so imele samo en osnovni namen: nuditi dovolj varno pribežališče okoliškemu prebivalstvu.

Tabori prav tako kot protiturško utrjeni gradovi, samostani in dvori niso imeli pomembnejšega splošnega vojaškega pomena. Na hitro zgrajena obzidja so zaščitila življenje in imetje okoliških prebivalcev, s svojo pojavnostjo pa so odvrnila turške horde, ki se jim je mudilo naprej. Razumljivo je, da taka obzidja dolgotrajnega in številnega obleganja niso vzdržala.

Soroden koncept utrjevanja kot pri taborih – obzidjih okoli cerkva so imela obzidja, ki so jih gradili okoli srednjeveških neutrjenih stolpastih dvorov, ki so bili pribežališča

najnižjega plemstva. Morda najznačilnejši protiturško utrjeni dvor je Otočec na Krki, ki so ga obdali z obzidjem in valjastimi stolpi, celoto pa zavarovali z umetno izkopano novo rečno strugo tako, da je bil dvor na vseh straneh obdan z vodo.

Slika 12: Dvor Otočec
(Vir: Dvor Otočec, 2015)

Protiturško utrjeni dvori so bili skoraj tako številni kot tabori okoli cerkva, vendar se jih je bolj malo ohranilo. Najrazličnejši danes vsaj deloma ohranjeni so Škrljevo, Radelca in Trebnje na Dolenjskem, Črnelo in Volčji potok na Gorenjskem, Studeno in Nadlišek na Notranjskem ter Sežana na Krasu.

Ob protiturško utrjenih cerkvah in dvorih je potrebno omeniti še jamska pribežališča, ki so bila znana že iz prazgodovinskega obdobja in so na najpreprostejši način zagotavljala zaščito v času nevarnosti. Vsaj deloma so se ohranili jamsko zavetišče v Godašnici nad Zabreznico pri Žirovnici, Šmajdkov grad blizu Predoselj na Gorenjskem in Podtabor pri Knežaku, enako obliko pa je imelo tudi še dobro ohranjeno grajsko jamsko zatočišče v Jami na Notranjskem.

Utrjevanje samostanskih naselbin pa je bilo kompleksnejše od utrjevanja vaških in turških cerkva. Vrsto najpomembnejših samostanov, Gornji Grad, Žiče, Jurklošter, Bistra, Pleterje, Kostanjevica, Stična, Studenice, Marenberg, Novi Klošter, so zavarovali z obsežnimi obzidnimi sistemi, ki so po obsegu in utrjenosti pogosto celo presegali grajske obrambne zidove. Studeniški samostan so recimo zaščitili kar s samostojnim samostanskim gradom, ki se je obnovil iz starejšega izpostavljenega stolpa.

V slabše utrjenih turških naselbinah so pogosto posebej utrjevali župnišča, ki so v 16. stoletju dobila podobo pravih grajskih stavb. Najznačilnejša utrjena župnišča so se ohranila v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, v Laškem, Vuzenici, Slovenskih Konjicah in Radovljici.

Ob koncu prve tretjine 16. stoletja se je utrdvena arhitektura prilagodila novemu načinu bojevanja z ognjenim orožjem. Številne starejše ali celo na novo pozidane gradove so okrepili z močnimi nizkimi bastijami. Najznačilnejše moderne utrjene starejše grajske stavbe te dobe so Turjak, Žužemberk, Lemberk pri Dobrni, Velenje, Rihemberk, Vipolže, Grad na Goričkem, Cmurek in Negova.

Z mogočnimi novimi bastijami so okrepili tudi obzidja mest Maribor, Ptuj, Ljubljana, Kranj, Novo mesto in Kočevje. To je bil čas zatona srednjeveškega utrjevanja. Kljub temu pa so še vse do sredine 16. stoletja nekatere grajske stavbe utrjevali v srednjeveškem slogu. Najznačilnejša primera te zidave sta dolenjska gradova Pobrežje in Čušperk.

V 16. in 17. stoletju je na Slovenskem delovalo nekaj pomembnih večinoma italijanskih vojaških inženirjev. Pripravljali so načrte za posodobitev mestnih in grajskih obmejnih utrdb Maribora, Ptuja, Radgone, Kostanjevice in Ljubljane, vendar jih večinoma niso uspeli uresničiti.

Njihovo delo je pripomoglo zlasti k dokončni uveljavitvi sodobne renesančne arhitekture z italijanskim vplivom. Že zunaj meja današnje Slovenije je nastalo pet velikopotezno zgrajenih renesančnih utrdb; zunanje obzidje gradu v Gorici, obzidje Celovca, novo mestno obzidje Radgone, trdnjava Karlovac in obzidje gradu Klan. Vzpostavitev vojne krajine in ustanovitev mestne trdnjave Karlovac leta 1579 sta zelo umirili turške vpade. Gradnja utrdb je do konca 16. stoletja povsem zamrla.

5.2 IZVOR IN POMEN KMEČKIH UTRDB – TABOROV NA SLOVENSKEM

Med stavbami, ki so bile doslej na Slovenskem med najznačilnejšimi za ta prostor in so morda največ pomenile tudi za zgodovino, so bili tudi v 15. in 16. stoletju zgrajeni protiturški tabori, kmečke utrdbе, nastale v času skrajne stiske, ko so turški plenilci ropali, morili in požigali v tistem delu Evrope, ki so ga hoteli načrtno uničiti, da bi pripravili osvajalne pohode na Dunaj in Benetke.

Na vprašanje, kaj naj bi torej bilo na teh utrdbah tako imenitnega, da jih moremo uvrstiti med najznačilnejše arhitekture preteklih stoletij in zakaj se niso ohranile je treba odgovoriti čim bolj celovito, da se ne bi spet zgodilo, kot se je nekoč, ko so te stavbe ocenili tako podcenjujoče, da so jih celo načrtno rušili.

Tudi danes mnogim še vedno ni jasno, da so bili prav kmečki protiturški tabori v naši arhitekturni zgodovini eden prvih poskusov na Slovenskem zgraditi za tisti čas in za ta del Evrope izjemno vrsto stavb, ki so bile kar nekaj stoletij ne le najbolj razpoznaven del pokrajine, ampak so tudi mnogo pripomogle, da so Slovenci sploh preživeli in da so v veliki meri preprečili uresničitev invazije, ki jo je načrtoval turški imperij čez predhodno izpraznjeno in nebranjeno ozemlje na stiku jugovzhodnih Alp in severozahodnega Balkana.

15. in 16. stoletje sta bili za slovenskega kmeta med najtežjimi v vsej zgodovini. Zaradi ekonomske krize, prepovedi kmečkega trgovanja, naravnih katastrof - kobilic, suše, potresov, epidemij ter kot vrhunec še organiziranih roparskih in uničevalnih napadov turške vojske je prišlo do skoraj popolne opustošenosti dežele. Turški vpadi so se začeli okoli leta 1400 in končali v prvi polovici 16. stoletja. Proti roparskim turškim oddelkom so sicer začeli utrjevati mesta, gradove in v vojaško organizirani Vojni krajini vzdolž Kolpe tudi vojaške utrdbe, vendar največkrat ni bilo dovolj časa, da bi se vanje zatekli kmetje iz daljne okolice ali pa jih v gradove niso spustili. Včasih (na primer v Kamniku) so jim meščani to celo prepovedali, čeprav so sicer njim in fevdalcem morali prav kmetje v okviru svojih obveznosti tlake graditi obzidja.

Dotlej so bile cerkvene zgradbe poleg gradov edine trdno in celo moderno grajene stavbe, danes vemo, da so mnoge med njimi zgradili vaščani zaradi želje po svoji lastni cerkvi. Cerkevna oblast v času turške nevarnosti ni kaj dosti poskrbela za zavarovanje svojih stavb, čeprav je njen glavni dohodek pritekal prav iz lokalnih cerkva. Zato je pa rade volje dovolila ali pomagala kmetom, da so z obzidji najprej zaščitili vaške podružnice, kasneje pa pristala tudi na to, da so gradili vedno večje utrdbe okrog pomembnih cerkvenih stavb, ki so v zadnji četrtini 15. stoletja ponekod same postajale prave trdnjave.

Tako je do konca 15. stoletja nastala sistematično razporejena mreža 350 do 400 protiturških taborov. Bili so vseh mogočih oblik: od preprosto utrjenih podzemeljskih jam ter enostavnih ali zapletenih obzidij s stolpi in dvižnimi mostovi, ki so kot resnične trdnjave hkrati branila cerkve ter del prebivalstva in njihovega premoženja, do pravih »vojaških« utrdb, ki so prek celih dolin z zapornimi obzidji preprečevale prehod Turkov. Sistem je bil v resnici edina resnično delujoča oblika obrambe pred vse pogostejšimi roparskimi vdori turških oddelkov in je skupaj s kresovi na najbolj izpostavljenih in vidnih točkah obvladoval celotno pokrajino od Pomurja do Furlanije in od Hrvaške in Istre daleč na sever do roba Koroške in Tirolske.

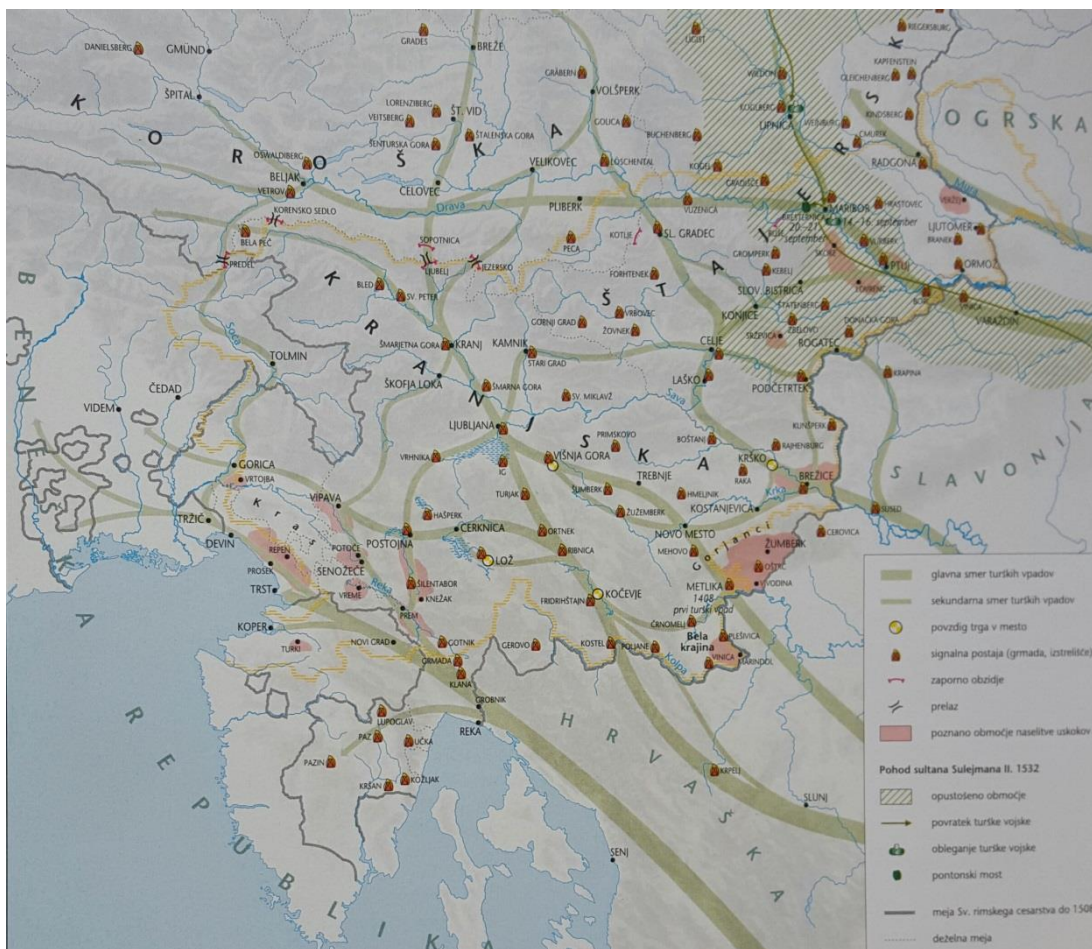
Protiturški tabori so kmalu postali tudi središče kmečkega življenja. V njih so kmetje v posebnih kaščah hranili svoje dragocenosti, v njih so trgovali in sklepali o svojem življenju in v njih so se marsikje zanetile tudi iskre kmečkih uporov. Zaradi tega so

postali trn v peti oblastnikom, ki so že leta 1515 zahtevali, da morajo vse kmečke utrdbe komisijsko pregledati in neustrezne odstraniti.

To so kranjski deželni stanovi utemeljevali s podatkom, da so kmečke utrdbe zastarele, da niso kos novim orožjem, predvsem oblegovalnim topovom in da so mnogokrat prej past za branilce kakor pa obramba. V tako podcenjevanje lahko močno podvomimo, saj je še leta 1578 nadvojvoda Karel zahteval, da se tabori obnovijo, kot del organizirane obrambe pred Turki – strah je bil še vedno močan, resnica o kvaliteti kmečkih utrdb pa prav tako. Nekaj najbolj nezaželenih taborov je oblast res podrla in razstrelila (Govče pri Celju celo zato, ker je postalo središče protestantov) ali pa jih je spremenila v prave vojaške in fevdalne postojanke.

Večina taborov je izginila šele v 18. in 19. stoletju, po dveh stoletjih počasnega pozabljanja njihove resnične vrednosti in potem, ko so jim vedno znova očitali njihovo »kmečko« porenje. Od skupno okrog 400 zgrajenih kmečkih utrdb vseh vrst se jih je v celoti ohranilo le nekaj – največ na Koroškem, ki je bilo tedaj še pomemben del slovenskega nacionalnega prostora.

Nekatere med njimi pa so danes začeli obnavljati (Šmarno goro, Krtino pri Domžalah, Tabor nad Cerovim, Hrastovlje,...), nikjer pa še ni tiste prave celovite predstavitve, ki bi pokazala, kakšni so tabori v resnici bili in kaj so pomenili. Ker so bile vse doslej žal zgodovinske in krajinske vrednote pri odločitvah o pomenu kulturne dediščine na Slovenskem premalo upoštevane ali celo načrtno odklanjane, izginja eden od izjemno pomembnih dokazov o graditeljskih dosežkih ob koncu srednjega veka pri nas.

Slika 13: Turška pot in signalne postaje na Slovenskem
(Vir : Dolinar et al., 2011, str. 95)

5.3 ARHITEKTURA KMEČKIH UTRDB

Stavbarstvo slovenskih protiturških taborov lahko primerjamo s sočasnimi meščanskimi in fevdalnimi oblikami utrdbene arhitekture v našem prostoru. To je razumljivo, saj so vse v resnici gradili kmetje pod vodstvom stavbarskih mojstrov, ki so jim morali pri gradnji taborov tudi neposredno pomagati, čeprav imamo o njih zelo malo zgodovinsko utemeljenih podatkov.

Presenetljiva je primerjava med našimi, slovenskimi tabori in kmečkimi »utrjenimi cerkvami« v Transilvaniji na severu Romunije. Te so začele nastajati že stoletje pred tabori kot obramba pred tatarskimi vdori, njihova arhitektura pa je v nekaterih primerih skoraj povsem enaka taborski. V Transilvaniji so imeli podobno organizirano obrambo, vaškega oskrbnika (na Primorskem so nekoč imeli »kaštelana«), sistem kašč za posamezne družine, podobno kot pri nas pa so tudi njihove utrdbe postale najpomembnejša središča vaškega življenja. Razlika je le v

tem, da marsikatera romunska vaška utrdba še danes deluje, slovenskih pa pač ni več.

Primerjava slovenskih in transilvanskih utrdb ni naključna – saj so po arhivskih virih gradili transilvanske trdnjave »mojstri iz vzhodnoalpskih pokrajin«. Taborom so močno podobne tudi utrjene cerkve na avstrijskem štajerskem in v delu nižje avstrijske ali ponekod blizu slovenske meje na Hrvaškem in Madžarskem. Vendar gre skoraj povsod le za zunanjo podobnost, saj so tam te utrdbe gradili skoraj izključno v cerkveni organizaciji kot obrambo cerkva – tabori pa so pogosto nastajali proti volji cerkvenih oblasti ali kot samostojne utrdbe.

Tudi oblike utrdb so izhajale iz enakih vzorov: obzidja taborov, mest in fevdalnih utrdb so se med seboj razlikovala le po tem, koliko je kdo imel denarja, da je plačal mojstre – gradivo je bilo na razpolago v okolici, delovna sila pa so bili povsod kmetje. Zato je marsikatera strelna lina ali druga podrobnost na kmečkih utrdbah umetnostno celo lepše izoblikovana kakor na sočasni meščanski ali fevdalni zgradbi.

Najpreprostejša oblika taborov je nastala, ko so z zidom zaprli vhod v podzemeljsko jamo (Godašnica na Gorenjskem, Osp, itd.) ali z obzidjem obdali vaško cerkvico, posebej še, če je ta stala na teže dostopnem griču.

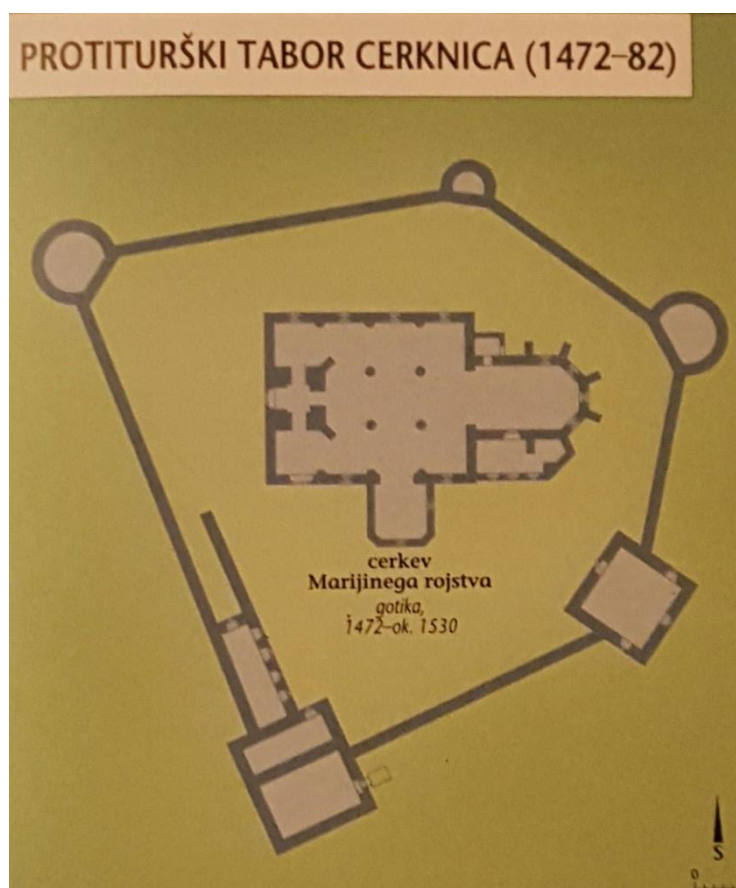
Kmetje so bili oboroženi le s preprostimi puškami (s kavljem, ki so ga zataknili na prečko v strelni lini, ali z nerodnimi arkebuzami), z loki in samostreli ter predvsem s sulicami in kratkimi meči, ko pa so se začeli kmečki pusti, so jim orožje prepovedali. Zato so skušali »svoje« cerkve in imetje, ki so ga na hitro prinesli v taborsko utrdbo, vsaj za kratek čas hraniti za čim bolj trdno zidanim obzidjem, pomanjkanje orožja pa so nadomestili z vsem, kar je bilo pri roki: kamenjem, vrelo vodo, gorečo smolo ali »pikajočimi kranjskimi muhami« (čebelami), kot je vse do danes ostalo v izročilu.

Ko so v drugi polovici 15. stoletja začeli kmečke utrdbe oblikovati po vseh pravilih tedanje utrdbene arhitekture z utrjenimi vhodi, dvižnimi mostovi, obrambnimi jarki, večnadstropnimi obzidji, pokritimi hodniki, obrambnimi in opazovalnimi stolpi, stolpi z zatočišči, s posebno oblikovanimi strelnimi linami za različne vrste orožij, itd., je pravzaprav šele nastala prava arhitektura taborov.

Valvasor je zato zapisal, da so jih začeli graditi šele v letu 1471, kar so povzeli celo nekateri današnji zgodovinarji. V resnici so kmetje tabore gradili že več kot pol stoletja prej, saj so tedaj že stali veliki taborski kompleksi, povsem enakovredni utrjenim mestom (Šilentabor 1471, Cerknica 1472 itd.), nove pa so že pomagali graditi tudi tisti fevdalci, ki so hoteli svoje kmete obvarovati, saj so spoznali, da so v resnici odvisni od njih.

Taborski kompleksi so bile velike utrdbe, ki so ponekod obkrožale cela začasna naselja (Tabor nad Črničami v Vipavski dolini). To je omogočalo stalno varstvo premoženja in v primeru potrebe tudi zatočišče za ljudi in živino (Češnjice nad Blagovico). Hkrati pa so bila to posebna središča, kjer je začela rasti kmečka samozavest. V Šilentaboru, Cerknici, na Rojah na Koroškem, v Braslovčah in še kje so se ohranili hkrati z ostanki kmečkih utrdb tudi arhivski dokumenti o oboroženih kmečkih uporih – zadnji tak med njimi je bil še leta 1675 prav v Braslovčah.

Utrjena cerkev je kot ena od pomembnih oblik utrdb, ki jo sorodno sicer najdemo tudi drugje (v Španiji, na Jadranskih otokih, v Romuniji,...), pri nas nastala le takrat, ko so jo pomagali graditi bogati cerkveni ali posvetni fevdalci. Dotlej najboljše grajene stavbe (cerkve) so ali prezidali, da so postale podobne utrdbam, ali pa celo na novo zgradili. Največkrat so v podstrešju dodali niz strelnih lin (Višnja Gora, Kostanje na Koroškem), zazidali okna in jih spremenili v strelnice (Šentrupert na Dolenjskem), v celoti zgrajenim cerkvenim utrdbam pa tako oblikovali odprtine, da so bile v resnici videti kot velike trdnjave (Večna vas na Koroškem).

Slika 14: Protiturški tabor Cerknica
(Vir: Dolinar et al., 2011, str. 95)

Podobno kot utrjene cerkve so nastale tudi »dolinske zapore«. V želji, da bi preprečili prehod roparskih oddelkov skozi ozke dolinske prehode, so kmetje, podobno kot nekoč Rimljani poskušali zgraditi obzidja, ki naj bi zapirala težko prehodne dele pokrajine. V tedanjem času cest ni bilo in marsikje so gozdovi zapirali prehod (pri Mozlju je veljala prepoved sekanja kočevskih gozdov še leta 1614 z utemeljitvijo, da bo na tak način preprečen prehod Turkom).

Posebej po opustošenju Koroške v začetku sedemdesetih let 15. stoletja so koroški kmetje pa tudi kmetje z južne strani Karavank skušali s celo vrsto dolinskih zapor preprečiti prihod Turkov. Pri Železni Kapli, Sopotnici, nad Trbižem, pri Vratih, na Jezerskem, nad Kotljami, v Tuhinjski dolini so zgradili dolga obzidja, okrepljena s stolpi, ki pa so jih lahko branili le z ene strani in z velikim številom branilcev. Iz arhivskih virov je znano, da so tako uspešno zavrnilo Turke pri Sopotnici in da so zaradi izdaje Turki prišli za hrbet branilcem zapore pri Železni Kapli, kjer je pregrada, imenovana »Na Tabrih«, od vseh še dandanes najboljše ohranjena.

Posebni deli taborov so bili stolpi. Zgradili so jih v oblikah, ki so bile tedaj v navadi, branili pa so pred tistimi napadalci, ki bi se lahko skrili tik pod zidom in bi hoteli obzidje spodkopati ali preplezati, zato so bili v njih tudi najbolj oboroženi branilci. Včasih so stare okrogle kostnice spremenili v stolpe, največkrat pa so zgradili nove. Tudi marsikateri današnji zvonik, posebej če stoji ločeno od cerkve, je bil zgrajen v času nastanka taborov kot opazovalni stolp ali kot močno utrjen stolp zatočišče po zgledu grajskih utrd (Krtina in Homec pri Domžalah, Tabor pri Loškem Potoku).

Vanj je bilo mogoče priti le visoko nad tlemi skozi ozek vhod in po lestvi, ki so jo branilci potegnili za seboj, služil pa je za shrambo najbolj dragocenih stvari, od smodnika in orožja do cerkvenih dragocenosti. V primeru, če so napadalci vdrli v tabor, se je vsaj nekaj branilcev lahko uspešno zaprlo v tak stolp in se branilo (arhivsko izpričan primer take obrambe je iz leta 1478 v Galiciji na Koroškem, kjer je stolp še danes ohranjen).

Druga pomembna sestavina taborov so bile taborske kašče. Zidane ali lesene stavbe znotraj taborskih obzidij so bile razdeljene v majhne sobe, v katerih je vsaka družina posebej imela svoje premoženje v velikih skrinjah, včasih tudi v sodih. V njih so imeli shranjeno najnujnejše imetje: žito, posušeno meso, obleko, morda tudi kakšne listine. Po mnogih taborih so take kašče uporabljali še vse do preteklega stoletja (Šentrupert), včasih jih posebej omenjajo zgodovinski viri (leta 1680 v Komendi), največkrat pa so jih zabeležili geometri, ki so dokumentirali stanje za franciscejske katastre, saj je bil pretežni del taborov tedaj še ohranjen. Do danes so se ohranile le nekatere najkvalitetnejše kašče (Cerknica,...), večinoma predelane za drugo uporabo.

Kot posebnost moramo omeniti še nenavadna skrivališča, ki so jih namesto utrdb uporabljali v Prekmurju. V zemljo so skopali navpične rove in vhode zakrili z rušo. Votline, v katere so prenesli nekaj imetja, hrane in vode, se vanje zaprli in čakali, da so roparski vojaki odšli. Ker so turške akindžije, kasneje pa tudi roparji z madžarske strani taka skrivališča lahko našli le, če so opazili drobne sledove, so jih iskali sklonjeni k tlom kakor sledni psi (v ljudskem izročilu se je zato zanje ohranil vzdevek »psoglavci«).

Kmečke in trške protiturške utrdbe so bile zgrajene tako, da so varovale vsaj del imetja okoliških prebivalcev. Cerkev je bila za prebivalce pravzaprav največja dragocenost, saj so se vanje v primeru velike nevarnosti zatekli vsi, ki niso uspeli zbežati v gozdove. Obramba naj ne bi trajala dolgo, saj so pričakovali pomoč iz bližnjih mest ali od sicer z državno uredbo organiziranih vojaških oddelkov, ti naj bi preprečili hitre napade turških roparjev, vendar so bili največkrat prepozni.

Zaradi kratkotrajnih obleganj težav s hrano ni bilo, ker so v taborih imeli shranjene tudi zaloge hrane, vodo pa so imeli vedno pripravljeno v velikih sodih. Zato se je tudi v mirnih časih v cerkvah in taborih začelo nabirati vedno več vsega, kar so ljudje želeli pospraviti na varno (zapis na Koroškem še leta 1555 govori o tem, da je cerkev postala skladišče). V taborih so začeli tudi trgovati, posebej je bilo to značilno na Kočevskem, kjer so trgovanje v taborih vpisali celo v pravilnike o kmečki trgovini.

Vendar so tabore večinoma res uporabljali kot utrdbe, v katerih so stalno bivali le vaški stražarji. Če so bili ob taborih tudi opozorilni kresovi, s katerimi so po deželi sporočali prihod novih turških oddelkov, so bili v njih tudi opazovalci.

Ker ni bilo mogoče predvidevati, kam se bodo Turki napotili, so se ob vsakem preplahu v tabore zatekli mnogi okoličani in precej dolgo je trajalo, da so si spet upali svoje domove. Ko so tabor zares začeli oblegati, se je začelo pravo trpljenje. Območje taborskih utrdb je značilno razporejeno znotraj petih večjih predelov najgostejše poselitve ob koncu srednjega veka: Dolenjske, Primorske z Vipavsko dolino, osrednjeslovenskega območja ob Savi, današnje Štajerske po Savinjski dolini in današnje južne avstrijske Koroške.

Obrambna arhitektura protiturških taborov se je, razen redkih izjem, neposredno zgledovala po območnih značilnostih, ki pa se, razen v podrobnostih, niso močno razlikovale med seboj in jo tako (razen za del Primorske) lahko povežemo v celoto, ki jo ločuje od sosednjih severnoitalijanskih, avstrijskih ali madžarskih.

Nekatere izjeme so nastale prej zaradi sodelovanja žal anonimnih mojstrov, ki so vodili gradnjo (taka primera sta bila popolnoma pravilen okrogel tabor na Goričici pri Domžalah ali na bližnji, že renesančno zasnovani grad Krumperk navezani tabor nad Ihanom), lahko pa zaradi neposredne navezave na grajske in druge utrdbe

(ostanki tabora v Komendi ob gradu malteških vitezov iz leta 1499, Šilentabor, tabor ob gradu Freienthorn v Pobrežju itd.).

Vsi posebni detajli, od strelnic do vhodnih portalov z dviznimi mostovi, so bili tudi v na videz preprostih kmečkih taborih izdelani v tedaj sodobnih oblikah poznogotske arhitekture in kamnoseško enako skrbno kot na mestnih ali grajskih utrdbah.

Vse to daje dovolj utemeljeno oceno, da je treba arhitekturi in pojavu kmečkih protiturških taborov posvetiti ustrezno pozornost in ne dopustiti, da preprosto izginejo tako iz vedenja kot iz realnega prostora.

Glede na to, da je zgrajenih taborov, utrd in utrjenih naselij na Slovenskem mnogo preveč, bom v nadaljevanju podrobneje opisal Tabor nad Cerovim pri Grosuplju, utrjeno jamo v Podpeči, Železno Kaplo in Turške Šance (Wikipedija (2015). Turški vpadi).

5.4 TABOR NAD CEROVIM PRI GROSUPLJU

Tabor nad Cerovim pri Grosuplju je podoben kot na Šmarni gori, vendar v malo manjšem pomenu, je nastal tabor nad Cerovim ob nekoč pomembni prometni povezavi in hkrati kot člen v verigi signalnih točk v notranjosti dežel (med turjaško dolino in cesto proti Novemu mestu).

V nasprotju s šmarnogorskim taborom, ki so ga očitno zgradili ob podpori cerkvenih ali celo deželnih oblasti, je cerovski tabor nastajal v največji meri kot rezultat dela okoličanov in le z odobritvijo oblasti.

To dokazujejo ozka navezanost na terenske značilnosti, manj umetnostno poudarjenih arhitekturnih detajlov in značilno velik poudarek na funkcionalno pomembnih sestavinah, kot so lesene kašče vzdolž notranjega dela obzidja, večkrat prekinjena gradnja in razmeroma majhen obseg utrdbe – 10x16 sežnjev.

Kljub temu pa je cerovski tabor eden najbolje ohranjenih v Sloveniji in izkazuje povsem enakovredno znanje v oblikovanju utrdbenih sestavin, od dvovišinskega obzidja in ustrezno izoblikovanih vogalno izpostavljenih stolpov do dviznega mostu pri vhodu.

Dvovišinsko obzidje je segalo komaj 3,5 sežnja višine v nasprotju s pomembnejšimi, ki so bila vsa višja od 4 sežnjev in čeprav branilci tedaj niso imeli najkvalitetnejšega orožja (topov), so bile uporabljene za tedanji čas povsem sodobne tehnike obrambnih vogalnih stolpov na najustreznejših točkah: okrogli obrambni stolp z linami, v katerih bi lahko uporabili tudi manjše topove, polodprta (polovična)

obrambna stolpa ki sta služila kot zaščita vhoda in raztegnjenih delov obzidja, ter mali dvižni most kot dodatna zapora vhodnim vratom.

Vhodni portal in strelnice so bile izklesane iz kamna povsem enako kot na tedanjih grajskih ali meščanskih obzidjih in bližnji okolici – pri graditvi so morali tudi tu sodelovati isti mojstri kot pri pomembnejših utrdbah.

Veliki okrogli stolp s predprostorom je bil takoj namenjen shrambam in tudi bivališču vaških stražarjev, male lesene kašče pa so bile razpostavljene predvsem znotraj vzhodne stranice obzidja, ki je bila postavljena ob težko dostopnem strmem terenu.

Taborski kompleks je bil, odlično ohranjen, tako da je bila mogoča obnova zidanih delov tabora skoraj brez rekonstrukcij. Rekonstruiran je bil lesen nad obzidni obrambni hodnik kot osnovna značilnost vseh slovenskih protiturških taborov. Ob obnovi je bil s sondami ugotovljen položaj kaščnih stavb vzdolž vzhodnega obzidja, ki pa niso bile rekonstruirane, ker je bilo za to premalo podatkov.

Skupaj z ohranjenim odprtim in ne pogozenim območjem okrog utrdbe in z vzorno obnovljeno zunanostjo (odlično je bil rekonstruiran srednjeveški način izdelave ometov) ponuja cerovski protiturški tabor kot edini vzorec v Sloveniji zunanjo podobo, kakršna je bila značilna za večino kmečkih utrdb. Po adaptaciji (1999) je tabor Cerovo postal eden najpomembnejših kulturnozgodovinskih spomenikov v Sloveniji.

5.5 PODPEČ, UTRJENA JAMA

Utrjena jama pod podpeškim stolpom je bila zgrajena v času turških vpadov. Zid je zapiral celotno odprtino jame. Dostop do jame je bil po ozki in strmi stezi iz vasi. V jami so bile zgrajene vsaj štiri etaže.

Ohranjena so ležišča lesenih tramov, vsekana v obodne stene jame. Iz poročil izvemo, da je bila jama namenjena vaščanom in njihovemu imetju v primeru vojaške nevarnosti, da je v začetku 17. stoletja imela železna vrata in da je imela skrbnika, ki je skrbel tudi za stolp nad njo.

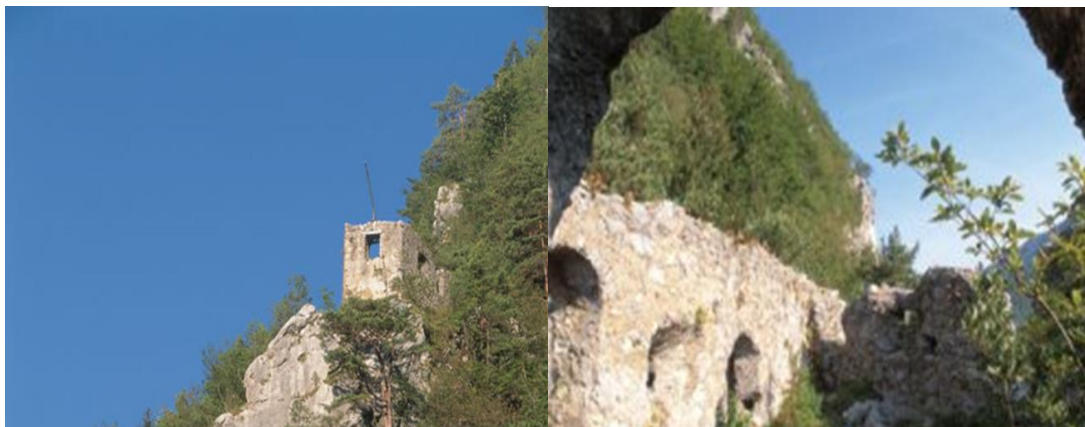
Danes je celotna notranjost jamskega tabora porušena, ohranjena pa je večina zapornega zidu, ki sega skoraj 30 metrov visoko. Zid se počasi kruši, ker ni vzdrževan pa mu grozi porušitev, kar pa lahko resno ogrozi stavbe v vasi. Jama je v lasti Agrarne skupnosti v Podpeči.

5.6 ŽELEZNA KAPLA

Železna Kapla-Bela je urbano naselje in sedež občine na avstrijskem Koroškem ter eden izmed krajev, kjer prebivajo Koroški Slovenci.

Cesta tik pred Železno Kaplo zavije skozi ozko dolino s krajevnim imenom Tabor. Ta dolina ima velik zgodovinski pomen, saj je nekdanj predstavljala zatočišče pred turškimi vpadi.

Na skalah se še danes vzpenjata dva stolpa, priči grozot tistega časa. Tako imenovane turške okope (šance) je nekoč povezoval zid, ki je zapiral celo dolino, s cesto in reko vred. Nekdanji zid je danes precej dobro ohranjen, kljub temu da je bila Železna Kapla leta 1473 ob turškem vpadu do temeljev požgana. V 15. stoletju je bila zgrajena utrdba turških okopov. V isti dolini se danes nahaja tudi zavarovana pot »Turška glava«(Delezna Kapla-Bela, 2015).

*Slika 15: Ostanki turških okopov
(Vir: Železna kapla, 2015)*

5.7 TURŠKE ŠANCE

Šratnek je bil gradič na majhni vzpetini nad Kotljami, na koroško-štajerski meji. Pomen se mu je povečal, ko so ga deželni stanovi Koroške vključili v dolinsko pregrado proti turškim vpadom.

V gozdu se od ruševin gradiča Šratnek in še naprej proti Ravnam na Koroškem med grmovjem skrivajo ostanki dolinske pregrade – šanc. Koroški deželni stanovi so imeli Koroško, ki je obdana z gorami, za naravno utrdbo, ki ji je potrebno zapreti le vrata – prehod skozi dolino reke Meže in preval nad Kotljami.

Deželni stanovi, ki so jih predstavljali plemiči, duhovščina in meščani, so vsemu prebivalstvu naložili davek (deseti vinar), ki je znašal desetino dohodkov. Iz tega denarja so leta 1476 začeli graditi Šance pri Kotljah, za obrambo Koroške dežele pred Turki.

V tem obdobju so turški plenilci začeli nenadoma vdirati na slovensko ozemlje. Večinoma so prihajali čez Jezersko, Ljubelj in Predil. Ropali in požigali so vasi, delazmožne odrasle so zasužnjili, za janičarje odpeljali dečke, deklice pa prodali v turške hareme. Vse, kar ni bilo koristno, so okrutno pobili.

Šratnek je bil na srečo na robu dogajanja, le kdaj pa kdaj so videli Turke, ki so se vračali skozi Mežiško dolino. Turki so z ropanjem izčrpali obmejne pokrajine in ko so bile na tleh, so jih vojaško in politično zasedli. S tako taktiko so se šli imperij otomanskega cesarstva in ni veliko manjkalo, da bi na naših hribčkih namesto gotskih cerkvic stale džamije z minareti.

Turške Šance je začelo zaraščati grmovje, lesene stolpe pa je načela gniloba. Leta 1704 so jih obnovili, saj so v pokrajino z Madžarske preko reke Mure na Štajersko začeli vpadati ogrski uporniki in tam ropali.

Turške Šance so zgradili na majhnem hribu blizu ceste Ravne na Koroškem - Kotlje. Bitka se je začela na najvišjem delu na južni strani blizu cerkve Sv. Mohorja in Sv. Fortunata. Z obrambnim zidom so zavarovali tudi cerkev. Obrambni sistem je bil zgrajen okrog leta 1476, ko so Turki požgali skoraj vso Koroško od Podkloštra do Podjune.

Tako se del Raven na Koroškem, kjer je okoli sto hiš, še danes imenuje Šance. To ime je zelo dobro poznano, vendar marsikateri prebivalec Šanc ne ve, da ima to ime zgodovinsko ozadje in da izvira iz obrambnega sistema Turške Šance. Marsikdo meni, da je ime Šance nepomembna nemška beseda, saj je le malo znanega o turških Šancah (Kotje (2015). Turške sance).

6 POSLEDICE TURŠKIH VPADOV

Posledice turških vpadov na slovensko ozemlje so bile za prebivalstvo zelo hude. Po ocenah so Turki do leta 1508 ubili ali odpeljali okoli 200.000 ljudi. Turki so slovenske in druge ujetnike prodajali na trgih za sužnje. Nekateri sužnji se še naprej ukvarjajo s poljedelstvom, saj jim je bilo tako določeno.

Slovenska območja po poteh, po katerih so vpadali Turki so bila popolnoma izpraznjena, zato se je kmečko prebivalstvo začelo upirati proti turški vojski in so zaradi tega postavljali tabore. Tako je prišlo do kmečkih uporov.

7 BITKA PRI SISKU

Leta 1593 je bila bitka pri Sisku ena najpomembnejših kopenskih bitk na evropskih tleh. Takrat so osmanske čete izgubile proti krščanskim četam. Bitka se je odvijala v Sisku na Hrvaškem in je vrnila ravnotežje vojaških sil.

Slika 16: Grad Sisak
(Vir: Sisak, 2015)

7.1 PRIPRAVE NA VOJNO

Po veliki zmagi je imel Hasan Paša Predojević odprto pot do trdnjave Sisak, katero pa je posadka uspešno branila, zato se je paša pred zimo vrnil v Bosno. Mir je bil le navidezen, saj sta se v zimi 1592-93 obe strani pripravljali na vojno. Rudolf II. je tedaj za cesarskega vojnega poveljnika postavil Rupretha Eggenberga iz Štajerske, ki je uril in utrjeval čete okoli Zagreba.

Na turški strani pa so zbrali vojsko na Ogrskem. V začetku junija 1593 je bilo pri Banja Luka zbranih že 30.000 turških vojakov, ki so svoje sile usmerili na Sisak, ključno mejno utrdbo proti Turkom na poti do zasedbe Slovenskih dežel.

Turki so se 15. junija utaborili na desnem bregu Kolpe. Velike topove za obleganje so tovorili navzgor po reki Savi. Čez Kolpo so naredili most na vrveh in na drugem bregu nasipe ter z vojsko obkolili Sisak.

Trdnjava Sisak je bila dobro preskrbljena z živili in svežimi močmi, med drugim tudi s 100 dodatnimi vojaki, skupna obramba utrdbe je štela 800 vojakov. Poveljnika sta bila Blaž Jurak in Matija Fintič.

Kljub vsemu se je posadka utrdbe zaradi nepretrganega topovskega obleganja naglo zmanjševala, zato je Jurak 17. junija Eggenbergu poslal sporočilo v katerem ga je prosil za nujno pomoč, ker drugače utrdba ne bi zdržala turškega rušilnega obleganja. Eggenberg je 19. junija JV od Zagreba dal zgraditi most čez Savo, da bi lahko popeljal svojo vojsko na desni breg.

Pri Turopolju, 30 km SZ od Siska, se mu je iz Karlovca pridružil Andrej Turjaški, general in poveljnik Vojne krajine. S svojo vojsko pa so se pridružili tudi drugi kranjski, koroški in štajerski plemenitaši. Pri Brezovici, 25 km SZ od Siska srečajo prve turške čete in jih uspešno premagajo.

Vsa krščanska vojska se je 21. junija utaborila pri Novemgradu (2 uri hoda pred Siskom). V zadnjem posvetu pred odločilno bitko Tomas Erdődi predlaga, naj se ne spustijo v boj s Turki, pač pa le okrepijo posadko utrdbe Sisak. Enako so svetovali tudi nekateri drugi vojskovodje. V tistem trenutku je iz Siska prihitel sel iskat pomoč z besedami: »Če Siska jutri ne osvobodite, se bo moral predati Turkom!«.

Na tabor so se tako spustili napeti trenutki, mogoče pa je bilo le dvoje. Delovati previdno ali pa napasti odločno, ne meneč se za devetkratno premoč sovražnika. Takrat naj bi vstal kranjski plemič Andrej Turjaški in spregovoril: »Ni se treba ozirati na število sovražnikov, temveč Boga je treba v tej sili prositi zmage«. Junaške besede so menda vse napolnile s pogumom, da so sklenili takoj napasti sovražnika.

7.2 NAPETOST PRED BITKO

Na dan sv. Ahaca 22. junija se je ob deveti uri zjutraj začela razporejati krščanska vojska. Slavonski in hrvaški Ban Erdódi je vodil prvi oddelek s 1200 konjeniki in pešaki. Sledila sta mu Andrej Turjaški in Adam Ravbar z jedrom armade, v katerem je bilo tudi kranjsko plemstvo in 300 izbranih strelcev.

Štajerski Slovenec Eggenberg (Robert Braniborski) in plemič Melchior Rödern sta napredovala z državnimi četami, 800 konjenikov in strelcev, koroški in štajerski plemiči pa so jim sledili na koncu maloštevilnega, a junaškega vojaštva. Med bučanjem trobent in bobnov, ter vihranju zastav je tako korakala vsa krščanska vojska proti turškemu taboru ob Kolpi. Štela je slabih 5.000 vojakov, turška pa kar od 30.000 do 40.000 vojakov.

Turki o zbiranju krščanske vojske niso vedeli ničesar. Hasan je menil, da trušč zganja Erdódijev brat, da bi vznemiril njegove čete. Ko pa so različni sli vsi sporočali enako novico, je presenečen dal znamenje za boj. Prepričan v zmago, je čez most na severno stran Kolpe poslal najmočnejše turške polke in jih razporedil v bojno vrsto. Kurt-bergu in Operti-bergu je ukazal naprej nepretrgoma streljati na trdnjavo.

Oddelku konjenikov pa naj se skrijejo za hrib, da bi ob ugodni priložnosti presenetili kristjane s strani.

7.3 SPOPAD TURŠKE IN KRŠČANSKE VOJSKE

Med 10. in 11. uro trčijo hrvaške čete v turške konjenike. Nekaj Hrvatov se je zaradi turške premoči moralo takoj umakniti, zato Vuk Draškovič pohiti k Andreju Turjaškemu in ga prosi za pomoč. Turjaški je odločno s samokresom naznanil trenutek za spopad. Slovenci so napadli sovražnika na levem krilu. Trikrat zgrmijo puške v prve sovražne vrste in velika množica Turkov se je zvalila na tla. Tedaj je vsa krščanska vojska navalila na sovražnika.

Največjo zavzetost in moč proti Turkom sta pokazala Andrej Turjaški in Adam Ravbar v središču krščanske vojske. Sama sta z mečem sekala sovražnikove glave, njihovi vojaki pa so jima sledili. Kmalu so bile njihove bojne vrste nepovezane in povsem razpršene. Turki niso zdržali pritiska in se popolnoma razbiti poženejo v beg, nove čete iz tabora pa so jim priskočile na pomoč. Tedaj udari oddelek državne vojske pod vodstvom Ruprehta Eggenberga na desnem krilu in jih razbije.

Mala truma Uskokov zasede most čez Odro. Turki niso mogli zdržati, zato so začeli bežati, spodbuditi jih niso mogle niti spodbude Hasana. Nered v turški vojski je bil vedno večji in kmalu se vsa turška vojska v begu požene proti mostu na Kolpi. Most

na Kolpi je bil za vse premajhen, zato se nekateri poženejo proti mostu na Odri in tam premagajo Uskoke, ki so jim zapirali most.

7.4 POPOLN ZLOM TURKOV

V odločilnem trenutku kranjska plemiča Štefan Blagaj, grof iz Kočevja, in Jakob Prank, stotnik arkebuzirjev, s svojima enotama napadeta most čez Kolpo in s tem preprečita urejen umik Turkov. Hkrati pa na levi strani na Turke pogumno plane še posadka iz trdnjave Sisak. Gneča pri mostu je bila tolikšna, da so Turki v paniki začeli skakati v Kolpo, sicer bi padli v silnem navalu horde. V Kolpo je skočil tudi poglavar turške vojske Hasan Paša Predojević.

Reka je bila tako natrpana s plavajočimi vojaki in konji, da jo je bilo komaj mogoče videti. Turška rezervna vojska v taboru je v paniki pustila vse na mestu in zbežala proti Bosni, ker je pričakovala, da jim bo krščanska vojska sledila, toda ker se je most čez Kolpo podrl, to ni bilo mogoče.

Od 18.000 mož, ki jih je Hasan paša povedel s seboj v boj čez Kolpo, se jih je rešilo le 2.000. Med mrtvimi je bil tudi sam Hasan paša in tudi njegov brat Safer-beg, Mehmed-beg hercegovski sin, sultanove sestre, 12 drugih begov, 40 alajbegov, 200 nižjih poveljnikov, 400 vrhunskih konjenikov ter ogromno janičarjev in najemnikov. Izguba krščanske vojske pa je bila zelo mala, padlo je 12 konjenikov in mala četa Uskokov, ki so zapirali prehod čez odrski most.

Obilen je bil tudi plen. V okopih pred Siskom so zasegli 39 topov, med njimi največji Kacijanarjev top, ki so ga Turki zaplenili leta 1537 v bitki pri Oseku. Ostalo jim je tudi ladjevje z malimi šajkami vred. V šotorih je bilo polno čelad, oklepov, sabelj in pušk. Nabrali pa so si še polno bogatih oblek, tudi obleko Hasana paše Predojevića so zasegli, zlata in drugih dragocenosti.

7.5 ZMAGA KRŠČANSKEGA SVETA

Okoli poldneva se je bitka končala. Krščanski svet in Sisak kot simbol popolnega turškega poloma pa svoboden. Vsa vojska je šla v sprevedu trikrat okoli gradu z zahvalnimi molitvami.

Andrej Turjaški, največji junak bitke je sklenil svoje poročilo poslati cesarju, z besedami: »Vsemogočni Bog je tukaj pokazal svojo moč in se sam boril za svoje uboge kristjane«. Papež Klemen VIII. je napisal Andreju Turjaškemu lastnoročno pohvalno pismo. Španski kralj Filip II. pa je imenoval Tomaža Erdődija za viteza reda Odrešenika. Vsako leto se na dan 22. junija oznanjuje strel topov na praznik sv. Ahaca, dan ko je bil prodor Turka proti slovanskim deželam za vedno zatrt.

V ljubljanski in zagrebški stolnici so se na ta dan opravljale svete maše. V ljubljanski stolnici je mašnik uporabljal plašč, ki je bil narejen iz Hasanovega oblačila, a ga je škof Tomaž Hren dal predelati.

7.6 KRANJCI ZASLUŽNI ZA ZMAGO NAD TURKI

Dragocenega Hasanovega plašča, ki je bil svojevrstna trofeja ni mogel dobiti kdorkoli, pač pa je pripadal zmagovalcu. To jasno kaže, da so Kranjci največ storili za zmago nad Turki. Takrat so to vedeli vsi in brez ugovorov prepustili največjo trofejo najbolj zaslužnemu, to je Andreju Turjaškemu. Da je Hasanove stvari res prejel Andrej, priča zapuščinski inventar škofa Tomaža Hrena iz leta 1630, v katerem je navedel Hasanov bakren, pozlačen in pološčen »busigan«, ki so mu ga podarili gospodje Turjaški.

Ta plašč so zmagovalci darovali ljubljanski stolnici. Napis plašča na pergamentu je iz leta 1655 in se glasi v slovenskem jeziku: »Ta mašni plašč je narejen iz turškega vojaškega plašča Hasana-paše, ki je leta 1593 dne 22. junija v veliki bitki pri Sisku pobit umrl.«. V letnem poročilu Deželnega muzeja za leto 1839 je zapisano, da mašnega plašča 22. junija že nekaj časa ni videti, ker je proslavljanje obletnice po francoski zasedbi Ljubljane prešlo v pozabo.

Medtem ko raziskovalec Viktor Steska trdi, da so s tem plaščem maševali do leta 1909, potem pa ne več, ker so na 22. junija začeli častiti sv. Pavlina, sv. Ahaca pa zapostavili. Urad ljubljanske stolnice je plašč 17. junija 1931 oddal v hrambo Narodnemu muzeju v Ljubljani.

Kako pomembna je bila ta zmaga priča veselje v avstrijskem cesarstvu in širše po Evropi. Zanimanje za junaka tega boja, Andreja Turjaškega, je bilo podobno, kot danes za katerega slavnega zvezdnika. Tudi Adam Ravbar je vzbudil mnogo pozornosti, saj mu je slovenski narod zložil pesem o junaštvu.

V bitki pri Sisku leta 1593, v katerem so vodilno vlogo igrali slovenski plemiči in vojska Notranje Avstrije, so bili Turki premagani in s tem je bil turški prodor proti severozahodu ustavljen. Poslej so Turki iskali drugo pot za osvojitve Avstrije, pot proti severu čez Ogrsko (Zgodovina Evrope, 2015).

*Slika 17: Obleka Hasana Paše Predojevića
(Vir: Zgodovino pišejo zmagovalci, 2015)*

8 SKLEP

Turki so imeli zelo močno vojsko, zato so bile posledice njihovih vpadov katastrofalne. Prebivalci napadenih dežel so bili zaradi njih zelo prestrašeni in ustrahovani. Prebivalstvo se je po svojih najboljših močeh skušalo pred njimi braniti z gradnjo taborov, okopov, zidov, skrivali so se tudi v gozdovih in utrjenih kraških jamah. Sovražnikova vojska je delovala na popolnoma svoj način, najprej so na napadeno ozemlje poslali izvidnike, da so izvedeli, po kateri poti morajo napasti ter obrambo in pripravljenost nasprotnika. Po dobljenih informacijah se praviloma izvidniki prvi podajo v boj, kasneje pa napade še ostala turška vojska. Bili so zelo okrutni, pobijali, ropali in ugrabljali so ljudi, ter jih zaslužnjevali, vasi požgali do tal in napadenim prebivalcem tako dali manj možnosti za preživetje. Turški vojaki so z vsakim napadom pridobili nova taktična znanja proti drugim državam, ter z vsakim napadom modernizirali svoje orožje. Turki so se šele leta 1922 popolnoma umaknili z Balkana, zaradi poraza v bitki pri Sisku so prenehali izvajati roparske pohode v slovenske dežele. Kristjani so z veliko manjšim številom vojakov premagali turško vojsko in tako dosegli popoln zlom Turkov. Ljudje pa se še dandanes spominjajo grozodejstev, ki so jih prizadejali Turki.

LITERATURA IN VIRI

Knjige:

- Arh Kos, M. (2006). *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja*. Ljubljana: Zavod za kulturne dediščine Slovenije.
- Cepič, Z., Gestrin, C., Grafenauer, B., Hainz, P. (1997). *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Cankarjeva založba.
- Dolinar, M. et al. (2011). *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija.
- Grafenauer, B.(1974). *Boj za staro pravdo na Slovenskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- Simoniti, V., Kemžar Preželj, V. (1990). *Kaj pomnimo Slovenci?* Ljubljana: TDS SKD Korona plus p.o.
- Simoniti, V. (1991). *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Simoniti, V. (1990). *Turki so v deželi že*. Celje: Mohorjeva družba.
- Voje, I. (1996). *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Voje, I. (1991). *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15 in 16 stoletju*. Celje: Mohorjeva družba.
- Voje, I. (1993). *Bitka pri Sisku 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej.
- Žargi, M. (1993). *Bitka pri Sisku*. Ljubljana: Narodni muzej.

Spletne strani:

- Dijaški.net (2015). Turški vpadi. Dosegljivo na naslovu: http://www.dijaski.net/gradivo/zgo_ref_turski_vpadi_01__predstavitev?r=1. Dostopno 19. 10. 2015.
- Kotlje (2015). Turške šance. Dosegljivo na naslovu: <http://www.kotlje.si/turske-sance>. Dostopno 14. 10. 2015.
- Hervandi (2015). Bitka pri Sisku. Dosegljivo na naslovu: http://www.hervandi.com/bitka_pri_sisku.php. Dostopno 25. 10. 2015.
- Smeri turških vpadov (2015). Dosegljivo na naslovu [http://www.modrijan.si/slv/content/search?SearchText=smeri+tur%C5%A1ki h+vpadov&SubTreeArray=2](http://www.modrijan.si/slv/content/search?SearchText=smeri+tur%C5%A1ki+h+vpadov&SubTreeArray=2). Dostopno 14. 10. 2015.
- Študentski.net (2015). Vojaška zgodovina. Dosegljivo na naslovu: http://studentski.net/gradivo/ulj_fdv_po1_vjz_sno_zapiski_01?r=1. Dostopno 14. 10. 2015.
- Zgodovina Evrope (2015). Bitka pri Sisku. Dosegljivo na naslovu: http://www.zgodovina.eu/slovenci/bitka_pri_sisku.htm. Dostopno 25. 10. 2015.
- Wikipedija (2015). *Bojni kljun*. Dosegljivo na naslovu https://sl.wikipedia.org/wiki/Bojni_kljun. Dostopno 19. 10. 2015.

- Wikipedija (2015). *Janičar*. Dosegljivo na naslovu: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Janičar>. Dostopno 23. 8. 2015.
- Wikipedija (2015). *Martoloz*. Dosegljivo na naslovu: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Martoloz>. Dostopno 23. 8. 2015.
- Wikipedija (2015). *Spahije*. Dosegljivo na naslovu: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Spahije>. Dostopno 23. 8. 2015.
- Wikipedija (2015). *Akanžije*. Dosegljivo na naslovu: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Akindžije>. Dostopno 23. 8. 2015.
- Wikipedija (2015). *Kopenska vojska Osmanskega cesarstva*. Dosegljivo na naslovu: https://sl.wikipedia.org/wiki/Kopenska_vojska_Osmanskega_cesarstva. Dostopno 14. 10. 2015.
- Wikipedija (2015). *Bitka pri Sisku*. Dosegljivo na naslovu: https://sl.wikipedia.org/wiki/Bitka_pri_Sisku. Dostopno 19. 10. 2015.
- Wikipedija (2015). *Delezna Kapla-Bela*. Dosegljivo na naslovu: https://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDlezna_Kapla-Bela. Dostopno 25. 10. 2015.